

## Platón

### PHAIDÓN

(Kerényi Grácia fordítása)

#### I. EKHEKRATÉSZ

Te magad is ott voltál, Phaidón, Szókratésznál azon a napon, amikor kiitta a börtönben a mérget, vagy másvalakitől hallottad?

PHAIDÓN

Magam is ott voltam, Ekhekratész.

#### EKHEKRATÉSZ

Mondd el hát, miket beszélt a férfiú halála előtt? és hogyan végezte? Mert szívesen meghallgatnám. Mert Phliusz\* polgárai közül sem igen utazik senki mostanság Athénba, és vendég sem érkezik onnan jó ideje már, aki pontosabban tudna beszámolni nekünk mindezekről, nem csupán közölné, hogy kiitta a mérget és meghalt; a többről senki sem tudott semmit se mondani.

PHAIDÓN

Tehát a peréről sem tájékoztattak benneteket, hogy miképpen zajlott le?

#### EKHEKRATÉSZ

De igen, arról beszámolt nekünk valaki, és csodálkoztunk is, mert úgy tűnt, a per rég lezárult, ő azonban csak sokkal később halt meg. Tehát hogy is volt ez, Phaidón?

PHAIDÓN

Véletlenül alakult így, Ekhekratész. Történetesen épp az ítélet előtti napon koszorúzták meg annak a hajónak az orrát, melyet az athéniak Déloszba szokta küldeni.

#### EKHEKRATÉSZ

Az meg mit jelent?

PHAIDÓN

Ez az a hajó, ahogy az athéniak mondják, melyen Thészeusz indult útnak annak idején Krétába, a kijelölt kétszer hét kísérőjeként, s azután őket is megmentette, s ő maga is megmenekült.\* A hagyomány szerint megfogadták akkor Apollónnak, hogy ha megmenekülnek, minden esztendőben áldozati követséget küldenek Déloszba: ezt azóta is mindig, s még most is minden évben elküldik az istenhez. Ha pedig a zarándoklat már elkezdődött, a törvény előírja náluk, hogy a város az egész idő alatt tiszta maradjon, és senkit se végezzenek ki állami ügy miatt, míg a hajó Déloszba nem ér, majd vissza nem tér onnan; s

ez olykor hosszú ideig tart, ha a kedvezőtlen szelek épp feltartóztatják. És az a zarándoklat kezdete, amikor Apollón papja megkoszorúzza a hajó orrát; s ez történt, mint mondom, épp a per tárgyalása előtti napon. Ezért töltött Szókratész olyan sok időt a börtönben az ítélet és a halála között.

## II. EKHEKRATÉSZ

De hogy és mint volt a halálával, Phaidón? Ki mit mondott és mit tett, és kik voltak a hozzá közelállók közül a férfiú mellett? Vagy nem engedte a hatóság, hogy mellette legyenek, és baráttalan, magányosan végezte?

PHAIDÓN

Dehogyan, voltak mellette, mégpedig sokan.

EKHEKRATÉSZ

Légy szíves, számolj be nekünk a lehető legalaposabban mindenről, ha épp ráérsz.

PHAIDÓN

Persze hogy ráérek, és megpróbálom előadni nektek; mert számomra az a legkedvesebb dolog, ha Szókratészra emlékezhetem, akár úgy, hogy én beszélek róla, akár hogy mást hallgatok.

EKHEKRATÉSZ

S éppilyenek, Phaidón, a többiek is, akik itt hallgatnak: igyekezz hát képességed szerint a leghívebben előadni mindent.

PHAIDÓN

Énrám igazán csodálatos hatást tett, aminél jelen lehettem. Mert nem éreztem sajnálatot, holott közeli jó barát halálának voltam tanúja: mert boldognak látszott a férfiú, Ekhekratészem, mind viselkedése, mind beszélgetése arra vallott, olyan félelemtelenül és nemesen fejezte be életét, hogy úgy tűnt nekem: a Hadészba sem isteni rendelés nélkül megy, hanem oda megérkezve is – ha bárki valaha is, éppen ő – jól érzi majd magát. Ezért nem fogott el különösebb sajnálat, ahogy ilyen gyászos esemény bekövetkeztekor illő lett volna, viszont olyan gyönyörűség sem, amilyen szokott filozófálgatásaink során, ugyanis most is olyasfajta beszédek folytak ott; hanem egy egészen különös érzés töltött el, szokatlan keveréke a gyönyörnek és a vele összefonódó szomorúságnak, amikor arra gondoltam, hogy rövidesen meg fog halni. És mindnyájan, az összes jelenlevők, szinte ugyanúgy voltunk vele: hol neveltünk, hol pedig könnyeztünk – s különösen az egyikünk, Apollodórosz; talán ismered, tudod, milyen.

EKHEKRATÉSZ

Hogyne ismerném!

PHAIDÓN

Tehát ő volt leginkább így, de jómagam is nagyon meg voltam rendülve, és a többiek is.

EKHEKRATÉSZ

És mondd, Phaidón, kik voltak akkor ott?

PHAIDÓN

Hát ez az Apollodórosz a helybeliek közül, meg Kritobulosz is ott volt és az apja, azonkívül Hermogenész meg Epigenész és Aiszkhinész meg Antiszthenész; ott volt Ktészipposz is, a paianiai, és Menexenosz meg más helybeliek; Platón azonban, azt hiszem, beteg volt.

EKHEKRATÉSZ

És máshová valók is voltak?

PHAIDÓN

Igen, a thébai Szimmiasz meg Kebész és Phaidónidész és Megarából Eukleidész és

Terpszión.

EKHEKRATÉSZ

És még? Arisztipposz és Kleombrotosz is ott volt?

PHAIDÓN

Nem, a hírek szerint épp Aiginára mentek.

EKHEKRATÉSZ

És ki volt ott még?

PHAIDÓN

Azt hiszem, nagyjából ezek voltak a jelenlevők.

EKHEKRATÉSZ

Nos hát, elmondod, miről folyt a beszélgetés?

III. PHAIDÓN

Megpróbálok az elejétől fogva mindent elmondani neked. Mert már az előző napokon is el szoktunk menni mindig, én is meg a többiek is, Szókratészhoz; kora reggel gyülekeztünk a bíróság épülete előtt, ahol az ő perét is tárgyalták, mert közel volt a börtönhöz. Tehát itt

várakoztunk minden alkalommal, míg kinyitották a börtönt, s beszélgetéssel töltöttük az időt

–

mert nem valami korán nyitották ki –, miután pedig kinyitották, bementünk Szókratészhoz, s rendszerint vele töltöttük az egész napot. Így hát akkor is korábban gyűltünk össze. Előző nap ugyanis, amikor este eljöttünk a börtönből, megtudtuk, hogy megérkezett a hajó Déloszból; ezért megbeszéltük, hogy a lehető legkorábban érkezünk a szokott helyre. Meg is érkezünk, de a kapus, aki be szokott ereszteni bennünket, kijött és azt mondta, várjunk és ne menjünk be, míg ő nem szól.

– Mert most oldják meg – mondta – a tizenegyek\* Szókratész bilincseit, és közlik velem, hogy a mai napon kell meghalnia.

Kisvártatva megint kijött és szólt, hogy menjünk be. Tehát amikor bementünk, már bilincseitől feloldozottan találtuk Szókratészt, Xanthippét pedig – hiszen ismered – mellette, ülve, gyermekével a karján. Amikor tehát Xanthippé meglátott bennünket, jajveszékálni kezdett és olyasfélét mondott, amilyeneket az asszonyok szoktak, hogy: „Jaj, Szókratész, most szólnak hozzád utolszor a barátaid, és te is öhozzájuk.” És Szókratész Kritónra pillantva így szólt:

– Kritón, kísérje őt valaki haza.

És néhányan a Kritón emberei közül el is vezették az asszonyt, aki egyre jajgatott és a mellét verte; Szókratész pedig felült ágyán, felhúzta lábát és dörzsölni kezdte kezével, s miközben dörzsölte, így szólt:

– Lám, milyen furcsa dolog, férfiak, az, amit kellemesnek neveznek az emberek: milyen csodálatos kapcsolatban van azzal, ami az ellenkezőjének tűnik, a fájdalommal: nem akar a kettő együtt lakozni az emberben, de ha valaki az egyiket kergeti és megfogja, csaknem

mindig kénytelen megfogni a másikat is, mintha egyazon csúcsból indulna ki összekapcsolódva a kettő. És azt hiszem – mondta –, ha ezt Aiszóposz észrevette volna, mesét

formált volna belőle: hogy az isten ki akarta őket békíteni, mert háborúskodtak egymással, s amikor nem sikerült neki, összeillesztette a hegyüket, és ezért van az, hogy ha valakit az egyik

meglátogat, utóbb mindig követi a másik. Tehát alkalmasint így van velem is: miután eddig fáj a bilincstől a lábam, a fájdalom nyomában most, úgy látszik, megjön a jó érzés.

IV. Ekkor Kebész vette át a szót:

– Zeuszra, Szókratész – mondta –, jó, hogy eszembe juttatod. Mert már mások is érdeklődtek a költemények felől, amelyeket írtál, versbe szedve Aiszóposz meséit, meg az Apollónhoz írt könyörgésed felől, és legutóbb Euéosz is, hogy miféle meggondolás alapján írtad őket, épp miután ide kerültél, holott azelőtt soha nem írtál verset. Ha tehát fontosnak tartod, hogy legyen mit válaszolnom Euéosznak, amikor ismét megkérdez – mert meg fog kérdezni, biztosan tudom –, mondd meg, mit válaszoljak.

– Mondd hát meg neki – szólt –, Kebészem, az igazat, hogy nem azért írtam, mintha vetélytársa akarnék lenni, akár neki magának, akár a költeményeinek, hiszen tudtam, hogy ez nem volna könnyű, hanem hogy bizonyos álomlátásaimról kifürkésszem, mit jelentenek, és a mulasztás bűnébe ne essem, ha ezt a múzsai tevékenységet rendelnék el újra meg újra. Mert a következőről van szó: gyakran keresett fel elmúlt életemben ugyanaz az álomkép, hol ilyen, hol olyan alakot öltve magára, de mindig ugyanazt mondta: „Szókratész – szólt –, folytass múzsai tevékenységet, és azon munkálkodj.” És én mindmostanáig úgy értettem, hogy arra szólít fel és buzdít, amit csináltam: ahogyan a futókat buzdítják, úgy buzdít engem is az álomom arra, amit amúgy is csinállok: hogy múzsai tevékenységet folytassak, minthogy a

filozófia a legnagyobb szabású múzsai tevékenység, és én azt műveltem. Most azonban, miután meghozták az ítéletet, és az isten ünneplése elhalasztotta halálomat, úgy vélekedtem: nem szabad engedetlennek lennem, ha az álom történetesen a közkeletűbb múzsai tevékenységnek a művelését parancsolná nekem újra meg újra, hanem meg kell tennem: mert biztonságosabb, ha nem távozom el, míg meg nem tisztítom magam azzal, hogy költeményeket írok, engedelmeskedve az álomnak. Így hát először annak az istennek a tiszteletére írtam költeményt, akinek épp készült az áldozat; az isten után pedig, minthogy beláttam, hogy a költőnek, ha költő szeretne lenni, meséket kell megverselnie, nem pedig gondolatmeneteket, de jómagam nem vagyok meseköltő, hát inkább ami kézenfekvő volt és amit tudtam is, Aiszóposz meséit szedtem versbe, sorra, ahogy épp eszembe jutottak.

V. Tehát ezeket mondd meg, Kebész, Euénosznak, és hogy éljen boldogul, és ha eléggé okos, mielőbb követ engem. És én, úgy látszik, ma távozom el, mert ezt parancsolják az athéniak. Szimmiasz pedig így szólt:

– Ugyan mit tanácsolsz, Szókratész, Euénosznak! Mert már gyakran találkoztam azzal a férfúval, s aligha hiszem, amennyire én ismerem, hogy egy csöpp kedve is lenne önként szót fogadni neked.

– Miért? – szólt erre ő –, hát Euénosz nem filozófus?

– Azt hiszem, az – szólt Szimmiasz.

– Akkor lesz rá kedve, Euénosznak is és mindenkinek, aki méltóképp foglalkozik ezzel a tárggyal. Persze azért nem követ el erőszakot önmaga ellen; mert az, úgy mondják, nem a természet rendje szerint való.

És amikor ezeket mondta, leeresztette lábát a földre, és ettől fogva így, ülve folytatta a

beszélgetést.

Erre megkérdezte Kebész:

– Hogy gondolod azt, Szókratész, hogy nem a természet rendje szerint való, ha valaki erőszakot követ el maga ellen, aki viszont filozófus, az követni akarja a halálba menőt?

– Hogyhogy, Kebész? Nem hallottatok, te meg Szimmiasz, efféle dolgokról, amikor

Philolaossal voltatok?

– Semmit, ami világos volna, Szókratész.

– Bizony magam is csak hallomásból tudom, amit ezekről mondok; de amit történetesen hallottam, nem vonakodom elmondani. Mert talán épp ahhoz illik a legjobban, aki túlnan, odaátra készül költözni, hogy alaposan megvizsgálja az odaát levőkre vonatkozó dolgokat, hogy miképpen vélekedjünk róluk; mert mi mást is tehetne az ember napszálltáig?

VI. – Tehát akkor miért mondják, Szókratész, hogy nem a természet rendje szerint való, hogy az ember megölje magát? Mert én azt, amit te most mondasz, már Philolaosztól is hallottam, amikor nálunk lakott, és sok mástól is már, hogy nem helyénvaló illet tenni; de világosan nem hallottam erre vonatkozólag egyiküktől se semmit.

– Ne csüggedj – mondta –, mert rövidesen hallhatsz róla. De alighanem azt tartod különösnek, hogy az összes többi dologhoz képest ez az egy ilyen egyszerű, és sosem eshet meg az emberrel, ami egyébként lenni szokott, hogy egyeseknek olykor jobb meghalni, mint élni. Akiknek pedig jobb meghalni, alighanem különösnek tartod, hogy azoktól az emberektől istentelen dolog, ha megteszik ezt a jót saját magukkal, s ezért más jótevőre kell várniok.

És Kebész szelíden elmosolyodva, ahogy szokta, azt mondta:

– Zeusz tudja.

– Mert úgy festhet a dolog – mondta Szókratész –, hogy ez így értelmetlen; de talán mégiscsak van valami értelme. Az az ezekre vonatkozó, titkos tanokban\* kimondott

elgondolás, hogy mi, emberek, valamiféle őrhelyen vagyunk, és nem szabad ebből kivonnunk magunkat, sem megszöknünk, véleményem szerint nagy és nem könnyen átlátható gondolat. És még azt is jól mondják, Kebész, véleményem szerint, hogy az istenek gondunkat viselik, és

mi, emberek, az istenek jószága vagyunk. Neked nem ez a véleményed?

– De igen – mondja Kebész.

– Nemde – szól erre ő – te is, ha valamelyik jószágod meg akarná ölni magát, noha te nem adtad értésére, hogy azt akarod, haljon meg, haragudnál rá, és ha volna a megbüntetésére módod, meg is büntetnéd?

– Minden bizonnyal – mondta.

– Tehát akkor talán az sem értelmetlen, hogy nem szabad megölni magunkat, mielőtt az isten olyan kényszerítő parancsot küld, mint ezt a mostanit nekünk.

VII. – Ez, úgy látszik – szól Kebész –, csakugyan így van. De amit most mondtál, hogy a filozófusok szívesen halnak meg, úgy látom, ez az állításod nem állja meg a helyét, ha ugyan az, amit most mondtunk, valóban végig gondolt elgondolás: hogy az isten az, aki gondunkat viseli, és mind az ő jószága vagyunk. Mert hogy épp a legokosabbak ne riadozzanak, ha el kell távoznunk egy ilyen oltalom alól, ahol azok vigyáznak rájuk, akik a létező legjobb vigyázók: az istenek – ennek nincs értelme. Hiszen az ilyen nem hiszi, hogy ő jobban gondoskodik saját magáról, ha oltalmukból kiszabadul; hanem inkább az oktalan ember hihetné, hogy el kell gazdájától szöknie, s nem gondolná végig, hogy attól, aki jó, nem kell megszökni, hanem nagyon is nála kell maradni, és a szökés esztelenség; az okos pedig szeretne mindvégig annál maradni, aki jobb, mint ő. Így hát, Szókratész, az imént mondottaknak épp az ellenkezője helyénvaló állítás: az illik az eszes emberekhez, hogy riadozzanak, ha meg kell halniuk, s az esztelenekhez az, hogy örüljenek.

És Szókratész, amikor ezt hallgatta, úgy láttam, élvezi Kebész fejtegetését, és ránk

pillantva így szólt:

– Ez a Kebész mindig valamiféle gondolatmeneteket firtat, és éppenséggel nem szívesen fogadja el azonmód, amit másvalaki mond.

Szimmiász pedig így szólt:

– De bizony most magam is úgy látom, Szókratész, hogy Kebész mondott valamit; mert mivégre is szöknének meg az igazán bölcs emberek náluk jobb gazdáiktól, és válnának meg tőlük oly könnyen? És úgy látom, Kebész szavai épp rád vonatkoznak: te viseled el olyan könnyen, hogy minket itthagysz, és jó uraidat is, mert te magad is annak tartod az isteneket.

– Igazatok van – szólt. – Alighanem azt mondjátok, úgy kell mindezekkel szemben védekezni, mint a bíróságon.

– Pontosan úgy – szólt Szimmiász.

VIII. – Nos hát – mondta ő –, igyekszem meggyőzőbben védekezni előttetek, mint a bírám előtt. Mert én – szólt –, Szimmiászom és Kebészem, ha nem hinném, hogy először más, bölcs és jó istenekhez megyek, azután pedig olyan halott emberek közé, akik az ittenieknél jobbak, helytelenül viselkednék, amikor nem riadozom meghalni; de vegyétek most tudomásul, hogy azt remélem, jó emberek közé érkezem,\* bár ezt nem állítom olyan erősen, azt azonban, hogy az istenekhez, nagyon-nagyon jó uraimhoz megyek, vegyétek tudomásul, hogy ha egyáltalán valamit ezekből a dolgokból, ezt bizony erősen állítom. Úgyhogy ezért nem riadozom, hanem bízást remélem, hogy a halál után, ahogy régóta mondják, sokkal jobb a jóknak, mint a rosszaknak.

– Tehát akkor, Szókratész – szólta Szimmiasz –, úgy készülsz-e eltávozni, hogy csak magadnak tartod meg elmédben ezt az elgondolást, vagy bennünket is részesítenél benne? Mert azt hiszem, az nekünk is közös javunk lesz, és egyúttal a te védekezésed is, ha meggyőzől bennünket arról, amit mondasz.

– Meg is próbálom – szólta. – De előbb nézzük, mi az, amit ez a Kritón, úgy látom, már régóta készül mondani nekem.

– Semmi egyéb, Szókratészom – szólta Kritón –, csupán hogy már régóta mondogatja nekem az, aki át fogja neked adni a mérget, hogy mondjam meg neked: beszélj minél kevesebbet. Mert azt mondja, a beszédnél jobban felhevül az ember, és óvakodni kell az ilyesmitől a mérge előtt. Mert különben néha kétszer-háromszor is kénytelenek kiinni, akik így viselkednek.

És Szókratész így szólta:

– Küldd a jódollgába. Csak az tartozik rá, hogy előkészítse akár a kétszeres adagot, sőt ha kell, a háromszorosat is.

– Szinte tudtam – szólta Kritón –, de okvetetlenkedett nekem.

– Hagyd – szólta. – Nektek pedig, bíraimnak, elő akarom már adni a beszédemet, hogy miért tartom helyénvalónak, ha egy férfiú, aki valóban a bölcsesség szeretetében töltötte életét, bátran készül a halálra, és bizvást reméli, hogy odaát a legnagyobb jóban lesz része, miután meghalt. És hogy miért van ez így, Szimmiaszom és Kebészem, megpróbálom most kifejtetni.

IX. Mert úgy látom, a többiek nem veszik észre, hogy azok, akik helyes módon foglalkoznak a filozófiával, nem készülnek semmi másra, csupán arra, hogy meghalnak és halottak lesznek. Ha tehát ez igaz, bizony oktalanság volna, ha ők, akik egész életükben nem vágyakoztak semmi másra, csupán erre, amikor végül eljön, riadoznának attól, amire régóta vágyakoznak és készülnek.

És Szimmiasz nevetve szólta:

– Zeuszra, Szókratészom, megnevettettél, pedig most éppenséggel nincs valami nagy nevetethetékem. Mert azt hiszem, ha ezt a sokaság hallaná, úgy vélné, nagyon jól beszéltél a bölcselkedők ellen, és az emberek minálunk nagyon is helyeselnék, hogy, valóban, a bölcselkedők halálra szántak, és ők tisztában vannak vele, hogy erre a sorsra szolgáltak rá.

– És igazuk is lenne, Szimmiasz, kivéve azt az egyet, hogy tisztában vannak vele. Mert nincsenek vele tisztában, miért halálra szántak, és miért szolgáltak rá a halálra az igazi filozófusok. De most beszéljünk – szólta – „egymás közt, mit sem hederítve az ő szavaikra”: azt gondoljuk-e, hogy a halál valami?

– Minden bizonnyal – kapta föl a szót Szimmiasz.

– Vagy nem más, mint a lélek elválása a testtől? És az a meghalás, hogy a test a lélektől különválva önmagában valóvá lesz, és a lélek is a testtől különválva önmagában valóvá? Nem

másvalami a halál, csupán ez?

– Nem más, csupán ez – szólta.

– Vizsgáld csak meg, kedvesem, hogy te is arra a belátásra jutsz-e, mint amire én? Mert ezekből kiindulva, azt hiszem, jobban megtudjuk, amire vizsgálódásunk vonatkozik. Úgy véled-e, illik egy bölcsességszerető férfiúhoz, hogy az úgynevezett élvezetekre törekedjen, az olyasfélékre, mint az ételek meg az italok?

– A legkevésbé sem, Szókratész – szólta Szimmiasz.

– No és a szerelmi gyönyörűség dolgaira?

– Semmiképp sem.

– És a test szolgálatának egyéb módjait, gondolod, különösebb becsben tartja az ilyen

ember? Hogy miféle különleges ruhákat szerezzen, és lábbeliket, meg egyéb, a test felcícomázására való holmikát, mit gondolsz, vajon fontosnak tartja-e, vagy semmibe se veszi, azon felül, amire okvetlenül szüksége van?

– Azt gondolom – szólt –, semmibe se veszi, legalábbis az igazi filozófus.

– Nemde egyáltalán, az a véleményed – szólt –, hogy az ilyen ember buzgólkodása nem a testtel kapcsolatos, hanem, amennyire csak lehet, eltávolodik a testtől, és a lélek felé fordul?

– Nekem az.

– Tehát, ugye, nyilvánvaló, hogy a filozófus elsősorban az efféle dolgokban oldozza el leginkább a lelkét a testtel való egységtől, a többi embertől eltérően?

– Úgy látszik.

– És a legtöbb ember, Szimmiaszom, nyilván úgy vélekedik, hogy akinek e dolgok egyike sem kedves, és aki nem is veszi ki belőlük a részét, annak nem érdemes élnie, és szinte a halálba siet, aki mit sem törődik a testi élvezetek gyönyörűségeivel.

– Nagyon igaz, amit mondasz.

X. – És magával az eszmélet elsajátításával\* hogy áll a dolog? Vajon gátolja-e a test vagy sem azt, aki vizsgálódásához társként magával viszi? Ilyenformán gondolom: vajon a látás és a hallás feltárja-e az igazságot az embereknek, vagy úgy van, ahogy a költők sugallják nekünk

folyton, hogy se nem hallunk pontosan semmit, se nem látunk? Márpedig ha a testi érzékeléseink közül még ezek sem pontosak és nem is biztosak, akkor a többi még kevésbé; mert bizonytalanság mind silányabbak ezeknél. Vagy neked nem ez a véleményed?

– De nagyon is – szólt.

– Tehát akkor – mondta ő – vajon mikor tapintja ki a lélek az igazságot? Mert amikor a test segítségével próbál megvizsgálni valamit, világos, hogy az félrevezeti.

– Igazad van.

– Tehát ha egyáltalán van rá mód, vajon nem a gondolkodás által világosodik meg számára

bármely létező?

– De igen.

– És bizonytalanság akkor gondolkodik a lélek a legszebben, amikor nem homályosítja el ezek közül egyik sem, sem a hallás, sem a látás, sem a fájdalom, sem a gyönyörűség, hanem amikor a legnagyobb mértékben önmagáért való, a jó dolgába küldve a testet, és amennyire csak lehet, nem közösködik vele, és a vele való érintkezés nélkül tapogatózik a létező felé?

– Így van.

– Nemde a filozófus lelke ezért is becsüli le a legnagyobb mértékben a testet, és menekül tőle, és igyekszik önmagáért való lenni?

– Úgy látszik.

– És mi a helyzet, Szimmiasz, a következő dologgal: azt mondjuk-e, hogy az igazságos

valami, vagy nem?

– Zeuszra, persze hogy azt mondjuk.

– És a szép is valami meg a jó is?

– Hogyne lenne?

– És láttad-e valaha is bármelyiket ezek közül a saját szemeddel?

– Semmiképp sem – mondta ő.

– Hanem más, a test által szerezhetőktől eltérő érzékeléssel tapintottad ki őket? Az összes ilyesmire gondolok, például a nagyságra, az egészségre, az erőre és az összes többire, egyszóval mindazoknak a lényegére, amik külön-külön léteznek; vajon a test által szemléljük-



e, ami mindezekben a legigazibb, vagy pedig úgy van, hogy aki közülünk a leginkább és legalaposabban készül rá, hogy épp azt az egy dolgot gondolja át, amire vonatkozólag vizsgálódik, az jut annak az egy dolognak a megismeréséhez a legközelebb?

– Minden bizonnyal így van.

– Tehát, ugye, az teszi ezt a legtisztábban, aki a leginkább önmagáért való elgondolással közelít minden egyes dologhoz, és sem a látást nem használja fel hozzá, sem bármelyik más érzékét, egyetlenegy sem hurcolva magával, a gondolkodás csatlósaként, hanem csak önmagáért való letisztult gondolkodással törekszik megragadni minden egyes önmagáért való dolgot a létezők közül, a lehető legnagyobb mértékben elszakadva a szemétől és fülétől és úgyszólván az egész testétől, mely csak zavarja a lelket és nem engedi, hogy megszerezze az igazságot és az eszméletet, amikor közösködik vele? Vajon, Szimmiaszom, ha egyáltalán valaki, nem épp az ilyen ember éri el a létezőt?

– Nagyszerű – mondta Szimmiasz –, hogy milyen tökéletesen igazad van, Szókratész!

XI. – Ugye – szólt – mindezek alapján szükségképpen olyasféle vélekedés alakul ki az igazi filozófusokban, hogy ilyenformán beszélgetnek egymással: „Alkalmasint csak kivezet bennünket vizsgálódásunk során a gondolkodás segítségével egy ösvény, mert amíg van testünk, és a lelkünk egy ilyen rossz valamivel van összekeveredve, soha nem fogjuk kielégítően megszerezni, amire vágyunk; és azt mondjuk, hogy ez az igazság. Mert a test ezernyi bajt hoz ránk, már a táplálkozás kényszerével is; ha ehhez még valamilyen betegségek

is járulnak, gátolják, hogy megragadjuk a létezőt; ugyanis vágyakkal és félelmekkel és mindenféle ábrándképpel és bohóságokkal tölt el bennünket, úgyhogy való igaz, amit mondani szoktak: hogy miatta az eszmélethez sem juthatunk el sohasem. Mert a háborúkat meg a zendüléseket és csatákat sem okozza semmi más, csupán a test és az ő kívánságai.

Mert

az összes háborúk a vagyonszerzés miatt keletkeznek, vagyont szerezni pedig a testünk miatt vagyunk kénytelenek, rabszolgaként szolgálva neki; és ezért nem érünk rá arra, hogy a filozófiával foglalkozzunk, mindezek miatt. Végül pedig, ha hagy is valamelyikünknek egy kis ráérő időt, és valamilyen vizsgálódás felé fordulunk, kutatásunk során megint csak lépten-nyomon okvetetlenkedve lármát csap, zavart kelt és kizökkent bennünket, úgyhogy nem láthatjuk meg miatta az igazságot; így hát csakugyan bebizonyított dolognak vehetjük, hogy ha valaha is tisztán akarunk tudni valamit, el kell a testtől szakadnunk, és csupán a lélekkel kell szemlélni a dolgokat önmagukban; és akkor minden valószínűség szerint a miénk lesz, amire vágyunk, aminek, mint valljuk, szerelmesei vagyunk: az eszmélet, – ha meghalunk, ahogy ebből a gondolatmenetből következik, életünkben azonban nem. Mert ha nem lehet a testtel bármit is tisztán megismerni, csak két eshetőség van: vagy semmiképp sem lehet megszerezni a tudást, vagy pedig csak holtunkban; mert akkor a lélek önmagáért való lesz, test nélküli, de előbb nem. És ameddig élünk, minden valószínűség szerint akkor jutunk a tudáshoz legközelebb, ha a legnagyobb mértékben kerüljük az érintkezést és mindennemű közösködést a testtel – kivéve azt, ami okvetlenül szükséges –, és nem telítődünk a test természetével, hanem tisztán tartjuk magunkat tőle, míg fel nem old bennünket az isten. És így tisztán, a test dőreségétől elszakadva, bizonyára ugyanilyenekkel leszünk együtt, és saját magunk által fogunk megismerni mindent, ami megtisztult; és alighanem ez az igazság. Mert ha a nem tiszta érintkezik a tisztával, az nem a természet rendje szerint való.” Azt hiszem, Szimmiasz, feltétlenül ilyeneket mondanak egymásnak és így vélekednek mindazok, akik helyesen szeretik a tudományt. Vagy szerinted nem így van?

– De még mennyire így, Szókratészom.

XII. – Nemde – szólt Szókratész –, ha ez igaz, barátom, nagy reménységünk lehet, hogy

megérkezve oda, ahova én most indulok, ha egyáltalán valahol, épp ott meg lehet szerezni azt,

amiért ebben a tovatűnő életben annyit fáradoztunk, úgyhogy ez az én most elrendelt utazásom jó reménységgel biztat másokat is, mindenkit, aki úgy véli, megtisztult gondolkodást szerzett magának.

– Minden biztonnyal – szólt Szimmiasz.

– De vajon nem épp az-e a megtisztulás, amiről már régóta folyik most a szó, hogy a legnagyobb mértékben leválasszuk a testről a lelket, és ahhoz szoktassuk, hogy a test minden zugából összegyűjtse és tömörítse magát, és egymagában lakozzék, amennyire lehetséges, jelenleg is, és azután is, mint önmagáért való lény, mintegy kioldozva a test bilincseiből?

– Minden biztonnyal – szólt.

– Ugye ezt nevezik halálnak: a lélek eloldozódását és különválását a testtől?

– Feltétlenül – mondta ő.

– És eloldani, ugye azt mondjuk, a leginkább és egyedül a filozófiával foglalkozók kívánják helyesen, és épp ez mindig a filozófusok gondja: a lélek eloldása és különválasztása a testtől. Vagy nem?

– Alighanem.

– Nemde, ahogy kezdetben is mondtam, nevetséges lenne, ha egy olyan férfiú, aki egész életében arra készült, hogy a halál utáni állapot közvetlen közelében éljen, riadozna, amikor az elérkezik? Nem lenne nevetséges?

– Hogyne lenne az!

– Akkor hát, Szimmiaszom – szólt –, a helyesen filozofálóknak valóban gondosan készülnek a meghalásra, és minden ember közül számukra a legkevésbé félelmetes a halál. Tehát így vizsgálj meg a dolgot. Mert ha mindenképpen viszálykodnak a testtel, és a lelket mint önmagáért valót, egymagában kívánják birtokolni, amikor pedig ez csakugyan megtörténik, félnek és riadoznak, nem lenne-e ez nagy esztelenség: ha nem örömmel mennének oda, ahol, ha megérkeznek, elnyerhetik, mint remélik, amire egész életükben vágyakoztak – és az eszméltre vágyakoztak –, és elszakadhatnak attól, amivel viszálykodtak, míg együtt voltak vele? Vagy pedig: ha sokan, akiknek kedves emberük vagy asszonyuk, vagy fiuk halt meg, önként akarnak a Hadészba leszállni, attól a reménytől ösztökélve, hogy viszontláthatják ott azokat, akik után sóvárognak, és együtt lesznek velük, vajon az, aki igazán kívánja az eszméletet, és erősen reméli, hogy sehol másutt nem éri el kellő mértékben, csakis a Hadészban, riadozik-e, amikor halnia kell, nem pedig örömmel megy oda? Azt kell hinnünk, hogy örömmel, barátom, ha csakugyan filozófus; mert szilárdan meg lesz győződve róla, hogy

sehol másutt nem szerezheti meg az eszméletet tiszta állapotban, csakis ott. Ha pedig ez így van, ahogy épp az imént mondtam, nem lenne-e nagy oktalanság, ha az ilyen ember félne a haláltól?

– De bizony, Zeuszra, nagy oktalanság volna – mondta amaz.

XIII. – Nem elegendő bizonyosság-e néked – szólt – egy emberről, ha látod, hogyan riadozik, amikor halnia kell, hogy nem bölcsességszerető filozófus, hanem testszerető volt? És ugyanő alkalmasint vagyonszerető és hírnévszerető is, vagy pedig az egyik vagy a másik a kettő közül.

– Nagyon is – szólt – úgy van, ahogy mondd.

– Vajon tehát, Szimmiaszom – szólt –, az úgynevezett bátorság is nem épp az ilyen felfogásúaknak lesz leginkább sajátja?

– De mindenképpen – szólt.

– Ugye a mértékletesség is, amit az emberek mértékletességnek neveznek, hogy vágyaink

ne ragadjanak el, hanem közömbösek legyünk irántuk és illőképpen éljünk, vajon ez is nem csupán azoknak lesz-e sajátja, akik a lehető legközömbösebbek testük iránt, és a bölcsesség szeretetében élnek?

– De feltétlenül – szólt.

– Mert – mondta ő – ha a többi ember bátorságát és mértékletességét akarnád mérlegelni, különöset tapasztalsz majd.

– Hogyhogy, Szókratész?

– Ugye tudod – mondta ő –, hogy a többi ember mind a nagy bajok közé sorolja a halált?

– Nagyon is – szólt.

– És ugye az ennél is nagyobb bajoktól való félelmükben néznek szembe a bátrak a halállal, amikor szembenéznek?

– Így van.

– Tehát rettegésből és félelemből bátor mindenki, kivéve a filozófusokat. Márpedig fura dolog, hogy félelemből és gyávaságból legyen valaki bátor.

– Minden bizonnyal.

– És mi van akkor a józan életűekkel? Nem ugyanez az ő esetük is: hogy zabolátlanságból mértékletesek? Bár azt mondjuk, ez lehetetlen, mégis hasonló dolog történik velük is derék mértékletességükben: mert attól félnek, meg lesznek fosztva egyéb élvezetektől, amelyekre vágnak, s míg egyesektől távol tartják magukat, más élvezetek hatalmába kerülnek. Márpedig ha valaki az élvezetek hatalmába kerül, azt nevezik mértéktelenségnek; de velük is az történik, hogy egyes élvezetek hatalmában vannak, míg más élvezeteket ők tartanak hatalmukban. Ez pedig olyasmi, mint amit most mondtunk: hogy mintegy zabolátlanságból lettek mértékletesekké.

– Úgy látszik.

– Tehát nyilvánvaló, drága jó Szimmiaszom, hogy ez nem lehet az erényhez vezető helyes csere: hogy élvezeteket élvezetekre, bánatokat bánatokra, félelmet félelemre váltson az ember,

és nagyobbakat kisebbekre, ahogy a pénzdarabokat szokás, hanem csupán az az egyetlen megfelelő pénzdarab, amit át lehet mindezekre váltani: az eszmélet, és minden, ami ezzel és ezért ténylegesen megvásárolható és eladható, a bátorság is meg a mértékletesség is, és az igazságosság, és egyáltalán, az igazi, eszméletből fakadó erényesség, akár hozzájárulnak, akár

leválnak róla az élvezetek meg a félelmek és az összes többi efféle dolog; az eszmélettől elválasztva viszont, ha csak egymással cserélgetik őket, afféle árnykép az ilyen erény, és voltaképpen szolgai rendeltetésű és nincs benne semmi egészséges, sem igaz, az igazi pedig voltaképpen valamiféle megtisztulás minden ilyesmitől, és a mértékletesség és az igazságosság és a bátorság és maga az eszmélet is nem más, mint bizonyos megtisztulás. És alkalmasint azok, akik beavatásainkat alapították, nem voltak hitvány emberek, hanem voltaképpen már rég jelezték, hogy aki beavatatlanul és megszenzenteletlenül érkezik a Hadészba, ott a sárban fog heverni, a megtisztult és beavatott pedig odaérkezve az istenekkel fog lakni. Mert sokan vannak – miként a beavatáshoz értők mondják – a narthéxhordozók, de kevesen a bakkhoszok;\* ezek pedig véleményem szerint nem mások, mint a filozófiával helyesen foglalkozók. Én magam is lehetőségeim szerint semmit sem mulasztottam el mindezekből életemben, hanem mindenképp azon fáradoztam, hogy ilyen legyek; és ha helyesen fáradoztam és elértünk valamit, azt odaérkezve világosan fogjuk tudni, csakhamar, gondolom, ha isten akarja. Tehát én – szólt –, Szimmiaszom és Kebészem, úgy védekezem, hogy helyénvaló, ha most, amikor elhagylak benneteket és itteni uraimat, nem nehéz a szívem és nem is riadozom, mert meg vagyok győződve róla, hogy ott az ittenieknél semmivel sem rosszabb urakra és barátokra találok; bár a sokaság ezt hitetlenkedve fogadja. Ha azonban

benneteket jobban meggyőztelek védekezéssel, mint az athéniak bírúit, akkor jó.

XIV. Amikor Szókratész ezeket elmondta, Kebész, átvéve a szót, így szólt:

– Én úgy látom, Szókratész, minden egyebet helyesen mondtál, de a lélekre vonatkozókat nagyon is hitetlenkedve fogadhatják az emberek: nem hiszik el, hogy a lélek bárhol is legyen még azután, hogy a testtől elvált, csakis azt, hogy azon a napon elpusztul és odavész, amelyen

az ember meghal; tüstént, mihelyt elválík a testtől és kilép belőle, szertefoszolva eltávozik és elrepül, mint a lehelet vagy a füst, és attól fogva semmi sincs belőle sehol. Mert hiszen ha

lenne valahol önmagában, tömörülve és elszakadva mindazoktól a bajoktól, amelyeket te most

felsoroltál, nagy és szép reménységünk lenne, Szókratész, hogy igaz, amit mondasz; ez azonban bizonytal nem csekély meggyőzést és hitet kíván: hogy a meghalt ember lelke létezik és valamilyen hatalma és eszmélete is van.

– Igazad van, Kebésem – szólt Szókratész –, de hát mit tegyünk? Vajon akarod-e, hogy történetek elmondásával is alaposabban megbeszéljük, csakugyan valószínű-e, hogy így van vagy sem?

– Én bizony – szólt Kebész – szívesen hallanám, mi a véleményed ezekről a dolgokról.

– Azt hiszem – mondta Szókratész –, aki most meghallgat, nem mondaná, akárha komédiaíró is az illető, hogy locsogok és nem rám tartozó dolgokról tartok előadást. Ha tehát jónak látjátok, lássunk neki a vizsgálódásnak.

XV. Mégpedig ilyenformán vizsgálódjunk: először is, vajon a megholt emberek lelkei a Hadészban vannak-e\* vagy sem. Ugyanis van egy régi elgondolás, amire emlékszünk, miszerint innen odaérkezve ott vannak, és azután ismét idejönnek és halottaikból újraszületnek; és ha ez így van, ha a holtakból születnek meg újra az élők, lehet-e másképp, mint hogy a mi lelkeink vannak ott? Mert nem születhetnének meg újra, ha nem léteznének, és ez elegendő bizonyosság arra, hogy így van, ha ténylegesen nyilvánvalóvá válik, hogy az élők nem származnak sehonnan máshonnan, mint a halottakból; ha pedig nem így van, más gondolatmenetre van szükség.

– Minden bizonytal – szólt Kebész.

– Tehát akkor ne csak az embereknél vizsgálód meg a dolgot – mondta ő –, ha könnyebben meg akarod érteni, hanem minden élőlénynél meg a növényeknél is, és mindennél együtt, ami csak születik, nézzünk utána, vajon így keletkezik-e minden és nem másképp, például ellentétükből az ellentétes dolgok, amennyiben létezik ilyesmi, ahogyan például a szép ellentéte a rúttnak, és az igazságos az igazságtalannak, és sok ezer más dologgal is így van. Tehát ezt vizsgáljuk meg, vajon szükségszerű-e, hogy aminek van ellentéte, az nem származhat semmi egyébből, csupán a saját ellentétéből. Amikor például valami nagyobb lesz, szükségszerű-e, hogy abból lesz nagyobb, ami előzetesen kisebb volt?

– Igen.

– És, nemde, ami kisebb lesz, az is nagyobb volt előzetesen, és abból lesz azután a kisebb?

– Így van – szólt.

– És ugye az erősebből lesz a gyengébb, és a lassúbból a gyorsabb?

– Minden bizonytal.

– Tehát akkor? Vajon ami rosszabb lesz, nem a jobból lesz-e, és az igazságosabb az

igazságtalanabból?

– Már hogy is ne?

– Tehát ez számunkra kielégítő bizonyosság – szólt – arra, hogy minden így keletkezik,

egymás ellentétéből az ellentétes dolgok?

– Minden bizonnyal.

– És ha tovább nézzük? Van-e olyan sajátáguk is, hogy két-két ellentét között, mert mindig párosan fordulnak elő, két származás van; az egyikből a másikba és megfordítva, újra a másikkól az egyikbe? Így a nagyobb dolog és a kisebb közt növekedés van és fogyatkozás, és ezt úgy nevezzük, hogy az egyik növekszik, a másik pedig fogyatkozik?

– Igen – szólt.

– Nemde a különválással és az egybevegyüléssel, és a lehüléssel meg a felmelegedéssel, és mindennel így van, és ha olykor nem használunk is rá ilyen elnevezést, valójában mégis mindenütt szükségképpen így kell lennie: hogy ezek egymásból származnak, és mindegyikből a másik?

– Minden bizonnyal – mondta amaz.

XVI. – Tehát akkor – szólt – van-e annak, hogy élni, olyan ellentéte, amilyen az

ébredlétnak az alvás?

– Minden bizonnyal – szólt.

– Mi az?

– Halottnak lenni – szólt.

– Nemde ezek egymásból keletkeznek, ha egymás ellentétei, és megvan közöttük, mint kettős között, a kétféle származás is?

– Hogyne volna!

– Tehát most én megmondom neked az egyik párt azok közül, amiket mondtam – szólt Szókratész –, a párt is meg a származásait is; te pedig megmondod nekem a másikat. Azt mondom, ez az alvás és az ébredlés, és az alvásból származik az ébredlés és az ébredléből az alvás, a származásuk pedig az elalvás és a felébredés. Elegendő ez neked – szólt – vagy sem?

– Nagyon is.

– Most pedig te mondd meg nekem ugyanezt – szólt – az életről és a halálról. Nem azt mondd-e, hogy az életnek ellentéte a halál?

– De bizony azt.

– És hogy egymásból származnak?

– Igen.

– Tehát mi az, ami az élőlől keletkezik?

– Ami halott – szólt.

– És a halottból – kérdezte – micsoda?

– Szükségképpen el kell ismerni – szólt –, hogy ami élő.

– Tehát akkor, Kebész, a halottakból származnak az élő dolgok és az élőlények?

– Úgy látszik – szólt.

– Akkor hát – szólt – lelkeink a Hadészbán vannak.

– Valószínűnek látszik.

– S ugye az ezzel kapcsolatos származások közül az egyik alkalmasint nyilvánvaló? Mert a meghalás teljesen nyilvánvaló dolog, vagy nem?

– Minden bizonnyal – szólt.

– Tehát akkor – mondta ő – mit tegyünk? Ne adjuk hozzá az ellenkező irányú származást, és engedjük, hogy a természet sántítson ezen a ponton? Vagy feltétlenül hozzá kell tenni a meghaláshoz egy ellenkező irányú származást is?

– Mindenképpen – szólt.

– Éspedig mit?

- A feléledést.
- Nemde – így ő –, ha van feléledés, épp a halottakból élökké válás a feléledés?
- Minden bizonnyal.
- Tehát abban is egyetértünk, hogy semmivel sem kevésbé keletkeztek az élők a halottakból, mint a halottak az élőkől; és hogy ez így van, az, úgy tűnik, elegendő bizonyítéka annak, hogy a holtak lelkeinek szükségképpen lenniök kell valahol, ahonnan újraszületnek.
- Úgy látom, Szókratész – szól –, azok alapján, amikben megegyeztünk, szükségképpen így van.

XVII. – Tehát most nézd meg így is, Kebészem – szól –, hogy nem helytelen, amiben megegyeztünk, véleményem szerint. Mert ha nem felelnének meg egyes származásoknak más származások, mintegy körben járva, hanem csak egyenes vonalú lenne a származás, csupán az

egyikből a vele szemben álló felé, és nem fordulna vissza ismét az elsőtől és nem kanyarodna vissza, ugye akkor végül minden ugyanazt az alakot öltene, és ugyanazt az állapotot élné át, és megszűnnének a származások?

– Hogy mondd? – szól.

– Csöppet sem nehéz – szól ő – megérteni, amit mondok: ha például lenne elalvás, de nem

lenne megfelelőjeként az ébredés, ami az alvásból származik, ugye tudod, hogy végül is az következik mindebből, hogy az egész Endümióon afféle bohóság, és fel se tűnne, mert hiszen minden mással is ugyanaz történnék, mint övele: aludnék. Ha pedig minden összekeveredne, és semmi sem különülne el semmitől, csakhamar úgy lenne, ahogy Anaxagoras mondja: egyben foglaltatik minden dolog. Tehát ugyanígy, kedves Kebészem, ha meghalna minden, ami csak életre támad, s miután meghalt, halott alakban maradna és nem éledne fel újra, vajon

nem lenne-e feltétlenül szükségszerű, hogy végül minden, ami meghal, halott maradjon, és semmi sem éljen? Mert ha az élő dolgok másvalamiből keletkeznének, és minden élő dolog meghalna, miféle módja lenne annak, hogy ne oldódják fel a meghalásban minden?

– Semmiféle módja sem, úgy látom – szól Kebész –, Szókratészom, hanem véleményem szerint mindenben igazad van.

– Mert úgy látom, Kebész – szól –, mindennél inkább így van, és nem áztatjuk magunkat, amikor ezekben megállapodunk, hanem ténylegesen van feléledés és holtakból élővé válás, és létezik a halottak lelke (és a jóknak jobb soruk van, a rosszaknak pedig rosszabb).

XVIII. – És akkor – szól Kebész, átvéve a szót – e szerint az elgondolás szerint is, ha igaz, Szókratész, amit gyakran szoktál mondani, hogy a tanulásunk nem egyéb, mint visszaemlékezés, eszerint is feltétlenül valamilyen előző időben kellett megtanulnunk mindazt, amire most visszaemlékezünk. Ez pedig lehetetlen, ha nem létezett valahol a lelkünk, mielőtt ebben az emberi alakban életre kelt; úgyhogy a lélek ezért is halhatatlan valaminek látszik.

– Csakhogy, Kebészem – szól Szimmiasz, átvéve a szót –, miféle bizonyítékaink vannak erre? Juttasd eszembe, mert nemigen emlékszem rá.

– Egy nagyon szép érvelés – szól Kebész –, az, hogy a megkérdezett emberek, ha jól kérdezik őket, maguktól megmondanak mindent úgy, ahogy van; márpedig ha nem volna meg

bennük az ismeret és a helyes elgondolás, nem volnának erre képesek. És ha azután mértani

ábrákat mutat valaki vagy más effélét, ott a lehető legvilágosabban bebizonyosodik, hogy így van.

– És ha ez nem győzne meg, Szimmiasz – szól Szókratész –, nézd csak, vajon nem értesz-e egyet a véleményünkkel, ha a következőképpen vizsgálódunk. Mert azt ugye nem vonod kétségbe, hogy az úgynevezett tanulás visszaemlékezés?

– Nem az, hogy kétségbe vonom – mondta Szimmiasz –, hanem épp arra van most szükségem, amiről a vizsgálódás folyik: a visszaemlékezésre. És most, hogy Kebész mondani kezdte, a szavai nyomán nagyjából emlékszem is rá, és meggyőzőnek is találom; mégis, csöppet sem kevésbé szívesen hallgatnám meg, hogyan próbálsz most te elmondani.

– Én így – szól ő. – Abban ugye egyetértünk, hogy ha valaki visszaemlékszik valamire, azt előzetesen valamikor tudnia kellett?

– Minden bizonnyal – szól.

– Tehát vajon abban is egyetértünk-e, hogy amikor az ismeret egy bizonyos módon válik valakinek sajátjává, az visszaemlékezés? A következő módra gondolok: ha valaki, amikor valamit megpillant vagy meghall, vagy másképpen érzékel, nem csupán azt a valamit ismeri meg, hanem ugyanakkor másvalami is eszébe jut róla, ami nem ugyanaz az ismeret, hanem más, vajon nem joggal mondjuk-e, hogy visszaemlékszik arra, ami eszébe jutott?

– Hogy mondd?

– Ilyenformán: ugye másvalami egy ember ismerete, és más a lanté?

– Hogyne volna más?

– Ugye tudod, hogy a szerelmesek, ha meglátnak egy lantot vagy ruhát, vagy másvalamit azok közül a dolgok közül, amiket a kedvesük szokott használni, ez történik velük: felismerik a lantot, és gondolatukban feltűnik a fiú képe, akié a lant? És ez is visszaemlékezés, ahogyan az is gyakran megesik, hogy aki Szimmiaszt látja, annak Kebész is eszébe jut, és sok ezer ilyesmi is van.

– Bizony sok ezer, Zeuszra – szól Szimmiasz. – Nemde – mondta ő – az ilyesmi is egy

fajtája a

visszaemlékezésnek? Mégis azt tartjuk leginkább annak, ha valaki olyasmival kapcsolatban tapasztalja, amiről az idők folyamán, és azáltal, hogy nem látta, már megfeledkezett?

– Minden bizonnyal – szól.

– És ugye az is megesik – mondta ő –, hogy egy festett ló láttán meg egy festett lant láttán egy emberre emlékszünk vissza, és Szimmiasz festett képét látva Kebészre emlékszünk vissza?

– Minden bizonnyal.

– Ugye Szimmiasz festett képe láttán vissza lehet magára Szimmiaszra is emlékezni?

– Bizony lehet – szól.

XIX. – Tehát vajon nem az következik-e mindezekből, hogy a visszaemlékezés hasonló dolgokból indul ki, de van úgy, hogy nem hasonlókból is?

– De az következik.

– Amikor pedig a hasonlók alapján emlékezik vissza valaki valamire, vajon nem szükségszerű-e, hogy ráadásul annak is tudatára ébredjen: van-e valami híja az ahhoz való hasonlóságának, amire emlékezteti, vagy nincs?

– De szükségszerű.

– Nézd hát – mondta ő –, hogy így van-e ez: ugye azt mondjuk, van olyasmi, hogy

egyenlő? Nem arról beszélek, hogy az egyik fadarab egyenlő a másik fadarabbal, sem hogy az

egykő a másik kövel, sem bármi más efféléről, hanem egy mindezekről különböző valamiről, magáról az egyenlőségről: azt mondjuk-e, hogy valami, vagy hogy semmi?

– Persze hogy azt mondjuk – szólt Szimmiasz –, Zeuszra, feltétlenül.

– És vajon tudjuk-e, hogy mi az?

– Minden bizonnyal – szólt ő.

– És honnan vesszük ezt a tudást? Nem azokból a dolgokból-e, melyekről most beszélünk, egyenlőknek látva a fadarabokat vagy a köveket, vagy más efféléket, nem ezek alapján mérjük fel eszünkkel amazt, ami különbözik mindezekről? Vagy szerinted nem különbözik? Vizsgáld meg a következőképpen is: vajon nem esik-e meg olykor, hogy az egyenlő kövek és fadarabok, noha ugyanazok, hol egyenlőknek látszanak, hol pedig nem?

– De minden bizonnyal.

– Tehát akkor? Megesik-e, hogy az egyenlőket egyenlőtleneknek véled látni, vagy az egyenlőséget egyenlőtlenységnek?

– Semmiképp sem, Szókratészom.

– Akkor pedig – mondta ő – ezek az egyenlő dolgok nem azonosak magával az egyenlővel.

– Én úgy látom, semmiképp sem, Szókratészom.

– De mégis ezekből az egyenlő dolgokból – szólt –, bár különböznek tőle, szűrted le és sajátítottad el az egyenlő ismeretét?

– Színigaz – szólt –, amit mondasz.

– Ugye akár hasonlít amazokhoz, akár nem?

– Minden bizonnyal.

– Tehát nincs – szólt – semmi különbség: mert ha valaminek a láttán a látotról másvalami jut eszedbe, akár hasonló hozzá, akár nem hasonló, az – szólt – szükségképpen visszaemlékezés.

– Minden bizonnyal.

– Tehát akkor – mondta ő – vajon ilyesmit tapasztalunk-e a fadarabokkal és azokkal az egyenlő dolgokkal kapcsolatban is, melyekről az imént beszélünk? Vajon véleményünk szerint úgy egyenlők-e, ahogyan maga az egyenlő? Híjával vannak-e valaminek ahhoz, hogy olyanok legyenek, mint az egyenlő, vagy nincsenek híjával?

– De nagyon is – szólt – híjával vannak.

– Nemde egyetértünk abban, hogy amikor valakinek valami láttán az jut eszébe, hogy ez, amit most látok, olyan szeretne ugyan lenni, mint egy bizonyos másik létező dolog, de híjával van valaminek, és azért nem tud olyan lenni, mint az, hanem silányabb, szükségszerű, hogy az, akinek ez eszébe jut, már előbb ismerte legyen amazt, amiről azt mondja, hasonló ugyan hozzá, de fogyatékosabb?

– Szükségszerű.

– Tehát akkor? Vajon ilyesmit tapasztalunk-e mi is az egyenlő dolgokkal és az egyenlővel kapcsolatban vagy sem?

– Feltétlenül.

– Tehát szükségképpen nekünk is ismernünk kellett előbb az egyenlőt, még az előtt az idő előtt, amikor először láttunk egyenlő dolgokat, és azt gondoltuk, hogy mindezek olyanok szeretnének lenni, mint az egyenlő, de fogyatékosabbak?

– Így van.

– És ugye abban is egyetértünk, hogy nem máshonnan való ez az elgondolás és nem is lehet másként elgondolni, csupán a látás vagy érintés, vagy valamilyen más érzékelés alapján; és szerintem mindez egyre megy.

– Mert egyre is megy, Szókratész, annak a szempontjából, amit gondolatmenetünk



világossá akar tenni.

– Tehát akkor az érzékelések alapján kell arra az elgondolásra jutnunk, hogy mindaz, ami az érzékelésekben foglaltatik, csupán szeretne olyan lenni, mint az egyenlő, de fogyatékosabb; vagy nem így mondjuk?

– De így.

– Tehát mielőtt látni kezdtünk és hallani és egyéb módokon érzékelni, alkalmasint valahol el kellett sajátítanunk az egyenlőre vonatkozó ismeretet, azt, hogy micsoda, ha megpróbáltuk összevetni vele az érzékelések szerint egyenlő dolgokat, és megállapítottuk, hogy mindezek szeretnének olyanok lenni, mint az, de silányabbak nála.

– Ez szükségképpen következik az előbb mondottakból, Szókratész.

– Nemde nyomban azután, hogy megszülettünk, láttunk és hallottunk és voltak más

érezékeléseink is?

– Minden bizonnyal.

– Tehát azt mondjuk, már mindezek előtt el kellett sajátítanunk az egyenlő ismeretét?

– Igen.

– Tehát ezt az ismeretet, úgy látszik, szükségképpen születésünk előtt sajátítottuk el?

– Úgy látszik.

XX. – Nemde ha születésünk előtt kaptuk és már a birtokában jöttünk a világra, tudomásunk volt a születésünk előtt is és tüstént azután is, hogy megszülettünk, nem csupán az egyenlőről és a nagyobbbról meg a kisebbről, hanem az összes ilyesféléről? Mert gondolatmenetünk most nem az egyenlőre vonatkozik, hanem inkább magára a jóra és az igazságosra és a jámborra, és, ahogy mondom, mindarra, amit úgy jelölünk, hogy „az, ami van”, a kérdéseinkben, amikor kérdezzük és a válaszainkban, amikor válaszolunk. Úgyhogy mindezeknek az ismeretét szükségképpen még a születésünk előtt el kellett sajátítanunk.

– Így van.

– És ha nem felejtettük volna el, amit kaptunk, minden egyes alkalommal, minthogy mindig ezzel az ismerettel születünk, tudnánk egész életünk folyamán is; mert tudni annyi, mint az elsajátított ismeretet birtokolni és nem elveszíteni; vagy nem ezt nevezzük feledésnek,

Szimmiaszom, az ismeret elvesztését?

– De mindenképpen – szólt –, Szókratészom.

– Ha pedig, úgy gondolom, születésünk előtt kaptuk és miután megszülettünk, elveszítettük, később pedig érzékszerveink segítségével újra elsajátítjuk ugyanazokat az ismereteket, melyek valaha, előzetesen a mieink voltak már, vajon nem ezt nevezzük-e

tanulásnak: hogy saját ismereteinket újra elsajátítjuk? És helyesen fejezzük-e ki magunkat, ha ezt visszaemlékezésnek nevezzük?

– Minden bizonnyal.

– Mert lehetségesnek láttuk, ugye, hogy annak, aki valamit észlel vagy lát, vagy hall, vagy valamilyen más érzékeléssel tudomásul vesz, erről másvalami jusson az eszébe, amit már elfelejtett, ami közel áll ehhez, akár nem hasonló hozzá, akár hasonló; úgyhogy, mint mondom, ez a két eset lehetséges: vagy már mindezek ismeretével jöttünk a világra, és tudjuk azután mindnyájan egész életünkben, vagy pedig azok, akikről azt mondjuk, hogy tanulnak, később nem tesznek egyebet, csupán visszaemlékeznek, és a tanulás visszaemlékezés.

– Nagyon is így van, Szókratész.

XXI. – Tehát vajon azt választod-e, Szimmiasz, hogy az ismeretek birtokában jöttünk a világra, vagy hogy később emlékszünk vissza mindarra, aminek az ismerete előzetesen

megvolt bennünk?

– Nem tudok hamarjában választani, Szókratész.

– Hát a következő esetben? Tudsz-e választani, és hogyan vélekedsz erről? Az az ember, aki tud valamit, képes-e számot adni azokról a dolgokról, amiket tud, vagy sem?

– Feltétlenül képes – szólt –, Szókratész.

– És vajon véleményed szerint képes-e mindenki számot adni azokról a dolgokról, amelyekről most beszéltünk?

– Nagyon jó lenne – szólt Szimmiasz –, de sokkal inkább attól tartok, már holnap ilyenkor nem akad ember, aki ezt képes lenne érdemlegesen megtenni.

– Tehát véleményed szerint, Szimmiasz, nem mindenki tudja ezeket?

– Semmiképp sem.

– Akkor hát arra emlékeznek vissza, amit valaha megtanultak?

– Feltétlenül.

– És vajon mikor kapta a lelkünk ezeknek a dolgoknak az ismeretét? Mert nem azután, hogy emberként megszülettünk.

– Nem hát.

– Vagyis előbb.

– Igen.

– Tehát a lelkek léteztek, Szimmiaszom, már előbb is, mielőtt ember-alakban léteztek volna, a testeken kívül, és volt eszméletük.

– Ha ugyan nem születésünkkel kapjuk, Szókratészom, ezeket az ismereteket; mert még ez az időpont is lehetséges.

– Legyen, barátom; de akkor melyik időpontban veszítjük el őket? Ha ugyanis nem velük születünk, mint megállapodtunk az imént. Vagy ugyanabban az időpontban veszítjük el, amikor kapjuk őket? Vagy tudsz egy másik időpontot mondani?

– Semmiképp sem, Szókratész; nem vettem észre, hogy nincs értelme annak, amit mondok.

XXII. – Tehát nem így van-e velünk, Szimmiaszom? – szólt. – Ha létezik, amiről most szünet nélkül folyik a szó, a szép és a jó és minden efféle létező, és ezekre vonatkoztatjuk mindazt, amit érzékeinkkel észlelünk, és újra megtaláljuk bennük, ami előzetesen a miénk volt, és velük vetjük össze ezeket a dolgokat, szükségképpen ugyanúgy, ahogy ezek vannak, léteznie kellett a lelkünknek is, még mielőtt mi megszülettünk; ha pedig ezek nincsenek, másképp kellett volna végigvezetni gondolatmenetünket? Vajon így van-e, és egyformán szükségszerű, hogy az is legyen, és a mi lelkünk is, születésünk előtt, és ha az nincs, akkor emezek sincsenek?

– Feltétlenül, Szókratész – szólt Szimmiasz –, úgy látom, ez egy és ugyanaz a szükségszerűség, és gondolatmenetünk szépen elvezet ahhoz, hogy hasonlóképpen létezik a lelkünk születésünk előtt és az a létező, amiről te most beszélsz. Mert számomra semmi sem nyilvánvalóbb, mint az, hogy az összes efféle dolgok a legnagyobb mértékben léteznek, a

szép is meg a jó is, és az összes többi is, amiről most beszéltél; és ennek a bizonyítása véleményem szerint máris kielégítő.

– És vajon Kebész szerint? – szólt Szókratész. – Mert Kebészt is meg kell győzni.

– Szerinte is kielégítő – szólt Szimmiasz –, én úgy látom; bár senki sem olyan kemény, hitetlenkedő, mint ő, ha az okoskodások helyességéhez bármilyen kétség férhet; de azt hiszem, őt is sikerült kellőképpen meggyőzni arról, hogy a lelkünk létezett születésünk előtt. XXIII. Azt azonban, Szókratész, hogy a halálunk után is létezni fog, még jómagam sem tartom bebizonyítottnak, hanem fennáll, amit Kebész mondott az imént, az a közfelfogás, hogy amikor az ember meghal, szertefoszlik a lelke, és a lélek számára is ez a vég. Mert mi gátolja, hogy – ha előbb keletkezett is, és innen-onnan rakódott össze, mielőtt az emberi

testbe

jutott – miután már odajutott és később megvált tőle, vele együtt ő maga is véget érjen és elpusztuljon?

– Jól mondd, Szimmiaszom – szólt Kebész. – Mert úgy látszik, mintegy a fele van bebizonyítva annak, amire szükségünk van: az, hogy a lelkünk már a születésünk előtt megvolt; de be kell még bizonyítani azt is, hogy miután meghaltunk, akkor is meglesz, semmivel sem kevésbé, mint születésünk előtt, ha a bizonyítás teljességre törekszik.

– A bizonyítás, Szimmiaszom és Kebészem – szólt Szókratész –, már meg is történt, ha nem restellitek összevetni az utóbbi gondolatmenetet azzal, amiben előzetesen megegyeztünk:

hogy minden élő holtból származik. Mert ha a lélek előbb is létezett, és szükségszerű, hogy az

életbe menet és a születéskor sehonnan máshonnan nem származhat, mint a halálból és a holt állapotból, hogy is ne volna szükségszerű, hogy a halál után is létezzék, ha azután ismét meg kell születnie? Tehát már most bebizonyított dolog, amiről beszéltek.

XXIV. De azért, úgy látom, te is meg Szimmiasz is szívesen átvizsgáljátok még jobban ezt a gondolatmenetet, és féltek, akár a gyermekek, hogy a szél valóban szét ne szórja a lelket, amikor kilép a testből, és szerte ne foszlassa, főleg, ha történetesen nem szélesendben hal meg

valaki, hanem nagy vihar idején.

Erre Kebész elnevette magát.

– Még ha csakugyan félünk is – mondta –, próbálj meggyőzni bennünket, Szókratész; vagy inkább nem mintha magunk félnénk, hanem mintha egy gyermek lakoznék bennünk, aki ilyesmitől fél; tehát próbáljuk meggyőzni őt, hogy ne féljen a haláltól, mint valami mumustól.

– Akkor rá kell olvasni mindennap, míg varázsigével ki nem űzitek.

– De hát – szólt amaz – honnan szerzünk, Szókratész, effélékre alkalmas ráolvasót, ha te – mondta – elhagysz bennünket?

– Hellasz nagy, Kebészem – szólt –, és akadnak benne jó emberek, és van sok barbár nép is, akiket mind végig kell vizsgálni, ilyen ráolvasót keresve, nem kímélve sem a pénzt, sem a fáradságot, mert semmire sem fontosabb pénzt költenetek, mint erre. És keresnetek kell egymás közt is: mert, meglehet, nem egykönnyen találtok olyanokat, akik ezt jobban el tudják végezni, mint ti magatok.

– Így is lesz biztosan – szólt Kebész –, de térjünk vissza oda, ahonnan elkanyarodtunk, ha

ugyan kedvetekre való.

– Persze hogy kedvükre való, hogyne volna!

– Jól mondd – szólt.

XXV. – Nemde – szólt Szókratész – efféle kérdéseket

kell feltenni magunknak: miféle dolognak a sajátossága, hogy ez történhet vele, mármint a szertefoszlás, és milyen dologgal kapcsolatban kell félni, hogy meg ne essék vele, és milyennel kapcsolatban nem kell; azután pedig azt kell megvizsgálni, melyik fajtához tartozik a lélek, és mindezeknek megfelelően bizakodhatunk vagy félhetünk a lelkünk miatt?

– Igazad van – mondta.

– Tehát vajon nem az összetett, és az összetétel-lényegű dolgok sajátossága-e, hogy ilyesmi történik velük: ugyanúgy széjjel is hullanak, ahogy összerakódtak; ha pedig valami

nem összetett, csakis azzal nem történhet ez meg, ha ugyan egyáltalán van olyan dolog?

– Véleményem szerint – szólt Kebész – így van.

– Nemde ami mindig ugyanaz és ugyanolyan marad, az minden valószínűség szerint nem

összetett, ami pedig hol ilyen, hol olyan és soha nem ugyanaz, az összetett dolog?

– Azt hiszem, így van.

– Hát akkor térjünk át arra – szólt –, amiről az előbb is beszéltünk. Maga a lényeg, aminek a létezőt nevezzük, ha beszédbe foglaljuk, amikor kérdezzük és amikor válaszolunk, vajon mindig ugyanolyan és ugyanaz-e, vagy hol ilyen, hol olyan? Maga az egyenlő, maga a szép, maga, ami van, mindegyik létező, átesik-e bármiféle változáson? Vagy mindig mindegyikük, ami van, önmagában egyalakú, ugyanaz és ugyanolyan, és soha semmiképp sem esik át semmiféle átalakuláson?

– Szükségképpen – szólt Kebész – mindig ugyanaz és ugyanolyan, Szókratészom.

– És mi a helyzet a többi dologgal, amilyenek például az emberek vagy a lovak, vagy a ruhák, vagy más effélék, akár egyenlők, akár szépek – meg mindennel, ami hasonló elnevezésű, mint amazok? Vajon ugyanazok-e, vagy épp az ellenkező a helyzet ezekkel, mint amazokkal: sem ők maguk saját magukhoz, sem egymáshoz viszonyítva, mondhatni, soha nem ugyanazok?

– Így van – szólt Kebész –, soha nem ugyanolyanok.

– Nemde ezeket megérintheted és láthatod és a többi érzékszerveddel is érzékelheted, azokat viszont, amelyek mindig ugyanazok, nincs más, amivel megragadhatnád, mint az értelmek gondolkodásával, minthogy alaktalanok és nem láthatók?

– Mindenképp igaz – szólt –, amit mondasz. XXVI. – Tehát tegyük fel, ha úgy tetszik – szólt –, hogy két fajtája van a létezőknek: az egyik látható, a másik pedig láthatatlan.

– Tegyük fel – szólt.

– És a láthatatlan mindig ugyanaz, a látható pedig soha nem ugyanaz?

– Tegyük fel ezt is – szólt.

– No és tovább – szólt amaz –, mibennünk magunkban, egyrészt van a testünk, másrészt

pedig a lelkünk?

– Pontosan így van – szólt.

– Tehát a két fajta közül mit mondjunk, melyikkel van inkább rokonságban a test?

– Ez mindenkinek világos – szólt –, hogy a láthatóval.

– És a lélek miféle fajta? Látható vagy láthatatlan?

– Az emberek által nem látható, Szókratész – szólt.

– De mi a láthatót és a nem láthatót emberi természet szerint mondjuk; vagy úgy gondolod,

más szerint?

– Nem, az emberi természet szerint.

– Tehát mit mondunk a lélekről? Látható vagy nem látható?

– Nem látható.

– Tehát láthatatlan?

– Igen.

– Tehát a lélek jobban hasonlít a láthatatlanhoz, mint a test, a test pedig a láthatóhoz.

– Feltétlenül így van, Szókratész.

XXVII. – Nemde azt is rég megállapítottuk, hogy a lélek, amikor a testet használja fel valaminek a megvizsgálására, akár a látás által, akár a hallás által, akár valamelyik más érzékszervével – mert ez az, ami a test közvetítésével történik: az érzékszervek segítségével vizsgálni meg valamit –, akkor a test azok felé a dolgok felé vonzza, amelyek sohasem ugyanazok, és a lélek bolyong és nyugtalankodik és szédül, mintha részeg volna, miután ezekkel érintkezett?

– Minden bizonnyal.

– Amikor pedig saját maga szerint vizsgálódik, a tisztát keresi meg, és az örökkévalót és a

halhatatlant és az ugyanolyant, és mintegy rokonaként vele marad mindig, amikor önmagáért való és megteheti, és abbahagyja a bolyongást, és ezekkel kapcsolatban mindig ugyanolyan a magatartása, miután érintkezett velük; és amikor ez megy vele végbe, azt nevezik eszméletnek.

– Mindenképpen – szólt – szép és igaz, amit mondasz, Szókratész.

– Tehát a te véleményed szerint a lélek a most mondottak alapján az előbb említettek közül melyikhez hasonlít jobban, és melyikkel van közelebbi rokonságban?

– Véleményem szerint, Szókratész – szólt amaz –, ebből a vizsgálódásból mindenki arra a megállapodásra jutna, még a legtanulatlanabb ember is, hogy a lélek általában és mindenképp jobban hasonlít ahhoz, ami mindig ugyanaz, mint ahhoz, ami nem.

– És a test?

– A másikhoz.

XXVIII. Nomármost vedd így is szemügyre a dolgot: miután ugyanabban az emberben van a lélek is, a test is, ennek azt rendeli a természet, hogy szolgáljon és alávesse magát, amannak pedig, hogy uralkodjék és parancsoljon; tehát eszerint melyiket tartod az istenihez hasonlóknak, és melyiket a halandóhoz? Vagy nem úgy vélekedsz, hogy az isteni uralkodásra és vezetésre képesnek született, a halandó pedig alárendeltségre és szolgálatra képesnek?

– Én bizony úgy.

– Tehát a kettő közül melyikhez hasonlít a lélek?

– Világos, Szókratész, hogy a lélek az istenihez, a test pedig a halandóhoz.

– Nézd hát, Kebészem – szólt –, vajon azt a következtetést vonhatjuk-e le az összes eddig mondottakból, hogy ahhoz, ami isteni és halhatatlan és gondolkodással megközelíthető és egyalakú és feloszolhatatlan és mindig ugyanaz és ugyanolyan, hasonlít legjobban a lélek, ahhoz pedig, ami emberi és halandó és sokalakú és gondolattal meg nem közelíthető és felbomló és soha nem egyforma, hasonlít a legjobban a test? Tudunk-e ezek ellen másvalamit felhozni, kedves Kebészem, ami arra mutat, hogy nem így van?

– Nem tudunk.

XXIX. – Tehát akkor? Ha ezek így vannak, vajon nem a test sajátossága-e, hogy gyorsan feloszlik, a léleké viszont, hogy teljességgel feloszolhatatlan, vagy valami efféle?

– Hogyne lenne így?

– Tehát azzal is tisztában vagy – szólt –, hogy miután az ember meghal, az, ami látható belőle, a test, és a szemünk előtt hever, amit holttetemnek nevezünk, s aminek az a sajátossága, hogy feloszlik és széthullik, mindebből semmit sem szenved el tüstént, hanem rendszerint jó ideig megmarad, és ha valaki viruló testi állapotban végzi és élete virágjában, még nagyon sokáig is.

Ha pedig a test összeaszott és be van balsamozva, mint az Egyiptomban bebalzsamozottaké, csaknem teljes épségben marad meg rendkívül hosszú ideig. És a test bizonyos részei, még ha elrothad is a test, a csontok és az idegek és minden ilyesmi, mintegy úgyszólván halhatatlanok; vagy nem?

– De igen.

– A lélek pedig, a láthatatlan, mely egy ilyen másik, nemes és tiszta és láthatatlan helyre, Hadészhoz költözik, valóban a „láthatatlanhoz”,\* a jó és bölcs istenhez, ahova, ha isten akarja, az én lelkemnek is el kell csakhamar jutnia – ez a bennünk levő, ilyen természetű, ilyen lélek a testtől megválva tüstént szerteoszlan és elpusztulna, ahogy a legtöbb ember mondja? Távolról sem, kedves Kebészem és Szimmiaszom, hanem sokkal inkább így van: ha tisztán válik el a testtől és nem cipel belőle semmit se magával, mert életében sem volt vele önként semmi közössége, hanem menekült tőle és magában tömörült, és mindig erre volt gondja – ez azt jelenti, hogy helyesen szerette a bölcsességet és ténylegesen arra törekedett,

hogy könnyen haljon meg; vagy nem ez a felkészülés a halálra?

– De mindenképpen.

– Nemde, ha a lélek ilyen, önmagához hasonló láthatatlanhoz távozik, az istenihez és halhatatlanhoz és bölcshez, ahova megérkezve boldog lesz, mert elszakadt a bolyongástól és az esztelenségtől és a félelmektől és a vad vágyaktól és az összes többi emberi bajoktól, és, miként a beavatottak mondják, a hátralévő időt valóban az istenekkel tölti? Így mondjuk, Kebész, vagy másképp?

XXX. – Így, Zeuszra – szólt Kebész.

– Ha pedig, gondolom, beszennyezve és nem megtisztultan szakad el testétől, mert mindig is a testtel volt közösségben, és azt gondozta és szerette, és a bűvöletében élt, és a vágyak és élvezetek bűvöletében, úgyhogy semmi mást nem tartott igaznak, csupán azt, ami testi, amit meg lehet érinteni és látni és inni és enni és szerelmi gyönyörökre használni, ami pedig a szemnek sötét és láthatatlan, viszont elgondolható és a filozófia segítségével ragadható meg, azt mindig gyűlölte, és félt tőle és menekült előle – vajon mit gondolsz, egy ilyen lélek önmagában, tiszta állapotában el tud-e szakadni a testtől?

– Semmiképpen sem – szólt.

– Hanem, gondolom, át van itatva a testiséggel, amit a testtel való közösség és együttlét és az örökös érintkezés meg a sok vele való törődés egészen összeforrasztott vele?

– Minden bizonnyal.

– Márpedig ezt, barátom, nyomasztónak kell tartanunk és nehéznek és földiesnek és láthatónak; és az olyan lélek, mely ezt hordozza magában, roskadozik és valami továbbra is a látható helyhez húzza, mert fél a láthatatlantól és Hadésztől, amit ugyanúgy hívnak; és az emlékművek és a sírok körül kering, melyek körül láttak is afféle árny formájú lélekjelenéseket, ahogy azok a lelkek jelennek meg képmásként, melyek nem tisztán oldozódtak el, hanem továbbra is részük van a látottban, és ezáltal maguk is látszanak.

– Valószínű, Szókratész.

– Bizony valószínű, Kebész; és ezek nem a jók lelkei, hanem a silányaké, akik az ilyen helyek körül kénytelenek bolyongani, így bűnhődve korábbi hitvány életmódjukért; és mindaddig bolyonganak, míg az őket kísérő testiség vágyától ösztökélve testbe nem költöznek

újra.

XXXI. És nyilvánvaló, hogy ismét olyan természetű lényekhez kötődnek, amilyen előző életük törekvéseinek megfelel.

– Mifélékre gondolsz, Szókratész?

– Hogy például akik a falánkságnak és az elbizakodottságnak és a részegeskedésnek hódoltak és nem tartóztatták meg magukat, valószínűleg számárfajzatba és más efféle vadakba költöznek. Vagy nem gondolod?

– De nagyon is valószínű, amit mondasz.

– Azok pedig, akik az igazságtalan cselekedeteket és a zsarnokoskodást és a rablást becsülték a legtöbbre, farkasok és héják és keselyűk fajzatába; mert mit mondjunk, hová mehetnének máshová?

– Alighanem ilyenekbe – szólt Kebész.

– Nemde – mondta erre ő – a többi is világos, hogy melyik hova megy, természetük

hasonlósága szerint?

– Világos hát – szólt –, hogyne lenne?

– Ugye azok közülük a legboldogabbak – szólt –, és azok mennek a legjobb helyre, akik a köz- és államügyekben azzal a derék viselkedéssel jeleskedtek, amit mértékletességnek és

igazságosságnak neveznek, noha ezt a megszokás és a gyakorlat alakította ki bennük, filozófia

és gondolkodás nélkül?

– És miért ők a legboldogabbak?

– Mert ők valószínűleg ismét államügyekkel foglalkozó és szelíd lényekbe kerülnek, például a méhek vagy darazsak vagy hangyák fajzatába, vagy ismét emberi fajtába, és rendes emberek lesznek belőlük.

– Valószínűleg.

XXXII. – Az istenek közé pedig a természet rendje szerint nem juthat el, aki nem foglalkozott filozófiával és nem teljesen tisztán távozott el, hanem csak az, aki szereti a tudományt. Tehát ez az oka annak, Szimmiasz barátom és Kebész, hogy a bölcsességgel helyesen foglalkozók minden test szerint való vágyat távol tartanak maguktól, és erősek és nem adják át magukat nekik, és egy csöppet sem félnek házuk romlásától, sem a szegénységtől, ahogy a legtöbb ember, és a vagyon kedvelői; és nem rettegnek a megbecsülés hiányától vagy a restség szégyenteljes hírétől sem, mint a tisztségek és a kitüntetések kedvelői, s ezért mindettől távol is tartják magukat.

– Mert nem is illenék hozzájuk, Szókratész – szólta Kebész.

– Nem bizony, Zeuszra – szólta ő. – Azért hát, Kebész, azok, akik a lelkükkel foglalkoznak és nem a testük gondozgatásával töltik életüket, mindezeket elküldik a jódolgukba, és nem azok nyomain haladnak, akik nem tudják, merre mennek, hanem úgy gondolják, nem szabad a

bölcsesség szeretetével és a lélek feloldozásával és megtisztulásával ellenkező dolgot művelni, azért a lélek felé fordulnak és követik, amerre az vezérli őket.

XXXIII. – Hogyan, Szókratész?

– Megmondom – szólta. – Mert a tudomány kedvelői felismerik – mondta –, hogy a filozófia olyan állapotban veszi át a lelküket, amikor teljesen a testhez van kötve és hozzá van tapadva, és kénytelen rajta keresztül, akárcsak egy börtönrácon át, nézni a létezőket, önmagán át pedig semmit, és teljes tudatlanságban fetreng, és látja, mennyire félelmetes a börtön, amibe vágyai juttatták, és hogy maga a megkötözött segít legjobban a megkötöztetésében – tehát, ahogy mondom, a tudomány kedvelői felismerik, hogy a filozófia,

amikor ilyenek találja a lelküket, halkan biztatja és igyekszik feloldozni, bebizonyítva neki, hogy csalóka a szemmel való látás, és csalóka a füllel és más érzékszervekkel való érzékelés, és rábeszélve, hogy szabaduljon fel hatalmukból, és csak annyira használja őket, amennyire feltétlenül szükséges, és buzdítva, hogy szedje össze magát és tömörüljön magában, és senki másnak ne higgyen, csak saját magának, amikor valamilyen önmagáért való létet észlel magában; amit pedig mások által lát és ami más-más körülmények közt másmilyen, azt semmiképp se tartsa igaznak; ilyesmi minden, ami érzékelhető és látható, amit viszont a lélek lát, az csak gondolattal fogható meg, és láthatatlan. Tehát az igazi filozófus lelke azt gondolja,

hogy nem kell az ilyen eloldozódással ellenkezni, és így távol tartja magát az élvezetektől és a

vágyaktól és bánatoktól és félelmektől, amennyire csak képes rá, úgy okoskodva, hogy aki túlságosan élvez vagy fél vagy szomorkodik vagy vágyakozik, az nem olyan bajba jut általuk, amilyenre gondolna az ember: hogy megbetegszik, vagy költségekbe veri magát a vágyai miatt, hanem abba a bajba jut, ami minden baj közül a legnagyobb és végleges – és egyáltalán nem gondol rá.

– Mi az, Szókratész? – kérdezte Kebész.

– Hogy minden ember lelke, amikor túlságosan élvez vagy szomorkodik, kénytelen azt

hinni, hogy az, ami ezeket a rendkívül heves indulatokat kelti benne, a legnyilvánvalóbb és legvalóságosabb, holott nem így van; és ezek többnyire a látható dolgok; vagy nem?

– Minden bizonnyal.

– Nemde ebben az indulati állapotban köti le a test a legjobban a lelket?

– Hogyan?

– Úgy, hogy minden öröm vagy bánat mintha csak egy szöveget hozna magával, amivel odaszögezi a testhez, és hozzáerősíti és testiessé teszi, hogy azután azt tartsa igaznak, amit a test is annak mond. És mivel a testtel egy véleményen van és szükségképpen ugyanazokat a dolgokat élvezi, azt hiszem, hasonló lesz a viselkedése és a tápláléka is, és ha ilyen, soha nem érkezhetsz tisztán a Hadészba, hanem mindig a testtel eltelve megy oda, s ezért hamarosan ismét egy másik testbe pottyan, és belenő, mintha magként vetették volna bele; és mindezek következtében soha nem lesz része az istenivel és tisztával és egyalakúval való együttlétben.

– Színigaz – szólt Kebész –, amit mondasz, Szókratész.

XXXIV. – Tehát ezért van az, Kebész, hogy akik helyesen szeretik a tudományt, azok rendesek és bátrak, nem pedig azért, amit az emberek általában mondanak. Vagy te úgy gondolsz?

– Nem én.

– Mert csakugyan nem úgy van; hanem így okoskodik a bölcsességet szerető férfi lelke, és nem képzelem, hogy a filozófia el fogja ugyan oldozni, de eloldozódva ismét átengedheti magát az élvezeteknek és a szomorúságoknak, hogy szorosra kötözzék, és mintegy Pénélopé vég nélküli munkáját végezze, csak épp a szövőszékkel átellenben ülve; hanem mindezekről zavartalan békében, csupán a gondolkodást követve és mindig azon belül maradva, az igazságost és az istenit és az emberek véleményétől nem befolyásokat szemléli és azzal táplálkozik, és azt gondolja, hogy így kell élnie, ameddig él, és miután meghal, ahhoz jut el, ami vele rokon és ugyanilyen, és elszakad az emberi bajoktól. És ha ezzel a táplálékkal él, nem csoda, hogy nem fél attól, Szimmiasz és Kebész, hogy ha ilyesmire törekszik, szétszóródik, miután elvált a testtől, szétfújja a szelek, szertefoszlik és azután sehol sincs.

XXXV. Miután Szókratész ezeket mondta, csend lett, hosszabb ideig hallgattunk, és maga Szókratész is eltűnődött szemmel láthatólag a mondottakon, és mi is, csaknem mindannyian. Kebész és Szimmiasz pedig egymással beszélgettek egy keveset; Szókratész ezt látva megkérdezte:

– Mi az? Talán úgy gondoljátok – szólt –, hogy az elmondottak gondolatmenete híjával van valaminek? Bizony sok minden kétséges még és hézagos benne, ha valaki kielégítően akarja végiggondolni. Ha tehát másvalamit vizsgáltok, nem szólok semmit, de ha ezekkel kapcsolatban van bizonytalanság bennetek, ne tétovázzatok és mondjátok meg magatok, és menjetek rajta végig, ha úgy látjátok, hogy jobban lehetne megfogalmazni, és engem is vigyetek magatokkal, ha úgy véltetek, velem együtt jobban sikerül dűlőre jutnotok.

És Szimmiasz így szólt:

– Megmondom én neked, Szókratész, az igazat. Már jó ideje nem tudja egyikünk se, mit tegyen, és noszogatjuk és biztatjuk egymást, hogy kérdezzük meg, mert hallani kívánjuk, de habozunk, mert nem akarunk alkalmatlankodni és kellemetlenkedni neked mostani bajodban. És ő, amikor ezt hallotta, halkán elnevette magát, és így szólt:

– Ejnye, Szimmiaszom, hogy is ne győznék meg nehezen másokat arról, hogy nem tartom bajnak mostani sorsomat, ha még titeket se tudlak meggyőzni róla, hanem attól féltek, hogy most rosszabbul érzem magam, mint eddigi életemben; és, úgy látszik, azt hiszitek, hogy jóstehetség dolgában is elmaradok a hatyúk mögött: mert azok, amikor észreveszik, hogy meg kell halniok, bár előző életükben is énekelnek, akkor énekelnek a legtöbbet és leginkább, mert örülnek, hogy elmennek az istenhez, akinek a szolgálói. Az emberek pedig



halálfélelmükben a hattyút is megrágalmazzák, és azt mondják, hogy halálukat gyászolva, bánatukban énekelnek; nem gondolják végig, hogy egyetlen madár sem énekel akkor, amikor éhes vagy fázik, vagy más baj gyötri, még a csalogány és a fecske meg a banka sem, pedig róluk is azt mondják, hogy bánatukat sírják el énekükkel. De szerintem ezek sem bánatukban énekelnek, és a hattyúk sem; ezek, mivel Apollón madarai, jóstehetségűek, és előre ismerve mindazt a jót, ami a Hadészban vár rájuk, azért énekelnek, és még jobban örvendeznek azon a napon, mint az előző időben. Én pedig a hattyúk szolgatársának tartom magamat, és ugyanannak az istennek szenteltetem, és ezért az övékénél csöppet sem silányabb jóstudományt kaptam a gazdámtól, és nem is válok meg szomorúbban az élettől, mint ők. Ezért hát beszéljete csak és kérdezzetek, amit akartok, amíg az athéniak tizenegy embere engedi.

– Ezt szépen mondtad – szólt Szimmiasz –, és én el is mondom neked, miben kételkedem és ő is, hogy miért nem fogadja el a mondottakat. Mert én úgy látom, Szókratész, ahogy talán te is, hogy ezekről a dolgokról jelenlegi életünkben bármit is világosan tudni vagy lehetetlen,

vagy rettenetesen nehéz; de mégis, aki nem firtatja a róluk mondottakat minden lehetséges módon, hanem abbahagyja, mielőtt mindenfelől megvizsgálva, teljesen kimerül, az nagyon is gyarló ember; mert ezekre vonatkozólag a következő lehetőségek valamelyikét kell megtenni: vagy megtanulni, hogy s mint van, vagy rátalálni, vagy pedig, ha ez lehetetlen, el kell fogadni az emberek elgondolásai közül a legjobbat, azt, amit a legnehezebb megcáfolni, és ezen suhanva tovább, akár egy lélekvesztőn, kell annak valahogy átevickélnie az életen, aki nem tud biztonságosabb és szilárdabb hajón, vagyis valamilyen isteni szózatba fogódzva átevezni rajta. Ezért most én sem restellek kérdezősködni, minthogy te magad is erre biztatsz, hogy később majd ne okoljam magamat, ha most nem mondom el, amit gondolok. Mert én, Szókratész, amikor magamban is és vele együtt is vizsgálgom az elmondottakat, úgy látom, a gondolatmenet nem teljesen kielégítő. XXXVI. És Szókratész azt mondta:

– Talán jól látod, barátom; de mondd meg, miben nem kielégítő.

– Abban, énszerintem – szólt amaz –, hogy az összhangról meg a lantról meg a húrokról is elmondhatná valaki ugyanezt a gondolatmenetet, hogy az összhang láthatatlan és test nélküli és szépséges valami, és isteni is a jól hangolt lanton, maga a lant azonban, meg a húrok testek és testies dolgok, és összetettek és földiek, és a halandóval rokonságban állók. Ha tehát valaki széttörné a lantot, vagy elválná, vagy eltépné a húrjait, nem állíthatná-e másvalaki azzal a gondolatmenettel, amivel te az előbb, hogy az az összhang szükségképpen létezik, és nem pusztult el – mert képtelenség volna, hogy mikor a lant még megvan, bár a húrjai elszakadtak, és a húrok is megvannak, bár halandó dolgok, az összhang, a harmónia, mely az isteni dolgokhoz és a halhatatlanhoz hasonló természetű, és velük rokon, elpusztuljon, és pedig előbb pusztuljon el, mint az, ami halandó – inkább, mondaná, szükségképpen meg kell még annak az összhangnak valahol lennie, és előbb rothad el a faanyag meg a húrok, mint hogy a harmóniával történne valami baj? Mert én bizony azt gondolom, Szókratészom, te magad is olyanformán vélekedsz, hogy leginkább ilyesminek foghatjuk fel a lelket: ahogyan a

testünket  
a meleg és a hideg és a száraz meg a nedves és más effélék kifeszítik és összetartják, a lelkünk

is efféléknek a vegyüléke és összhangja, mert szépen és arányosan keverednek benne egymással. Ha tehát a lélek csakugyan harmónia, akkor világos, hogy mikor a testünk túlságosan elernyed, vagy épp kifeszül a betegségek és más bajok miatt, a lélek kénytelen azonmód elpusztulni, bármennyire isteni is, ahogy a többi összhang, a hangok közötti és a mesterek minden munkájában meglevők is; a különféle testek maradványai viszont sokáig megmaradnak, míg el nem égnek vagy rothadnak. Azért gondold meg, mit mondjunk az ilyen

okoskodásra, ha valaki úgy vélekednék, hogy a lélek, mint a testben levő dolgok keveréke, előbb pusztul el az úgynevezett halálban?

XXXVII. Ekkor Szókratész körülhordozta tekintetét, ahogy máskor is gyakran szokta, és

elmosolyodva szólt:

– Joggal beszélsz így, Szimmiasz. Ha tehát valamelyiktek tájékozottabb, mint én, miért nem válaszolt neki máris? Mert, úgy látszik, nem is ügyetlenül fogott a dologhoz. De azért azt

hiszem, a válaszom előtt még Kebészt is meg kell hallgatnom, vajon ő mit kifogásol gondolatmenetünkben, hogy időközben fontolóra vegyük, mit fogunk mondani, azután pedig, ha meghallgattuk, vagy egyetértünk velük, ha úgy tűnik: dallamunkhoz illő húrokat pengetnek, vagy pedig, ha nem, azonmód kiálljunk gondolatmenetünk védelmében. Nosza hát

– szólt –, mondd meg, Kebész, miféle zavaró dolog ébreszt kétséget benned?

– Meg is mondom – szólt Kebész. – Szerintem az egész gondolatmenet pontosan ugyanott tart, és ugyanott követi el a hibát, mint az, amelyet előzetesen vezettünk végig. Mert annak, hogy a lelkünk létezett előbb is, mint amikor ebbe az alakjába költözött, nem tagadom, nagyon is takaros, sőt, ha nem túlzás ezt mondani, nagyon is kielégítő a bizonyítása; de ebből szerintem még nem következik, hogy a halálunk után is lesz valahol. Abban, hogy a lélek nem

erősebb és sokkal maradandóbb dolog, mint a test, nem értek egyet Szimmiasz ellenvetésével;

mert szerintem nagyon is sok szempontból különbözik az említettektől. Tehát akkor, mondaná

ez a gondolatmenet, miért hitetlenkedsz továbbra is, holott látod, hogy az ember halála után a gyengébb része még létezik egy ideig? Nem tartod-e akkor szükségszerűnek, hogy a maradandóbb is ép maradjon az alatt az idő alatt? Én pedig erre, figyeld meg, jól vágok-e vissza: mert úgy látszik, nekem is képre van ehhez szükségem, akárcsak Szimmiasznak. Mert szerintem ez a gondolatmenet olyan, mintha valaki egy öreg takács halála után azt állítaná, hogy az az ember nem halt meg, hanem bizonyonnyal létezik valahol, és bizonyítékul a köpenyre mutatna, amit viselt, és előzetesen ő maga szótt, hogy ép és nem pusztult el, és ha valaki nem hinne neki, azt kérdezné: vajon az ember a maradandóbb dolog-e vagy a használt és viseltes köpeny; és ha valaki azt felelné, hogy az ember sokkal maradandóbb, bebizonyítottanak tartaná, hogy az az ember feltétlenül életben van, hiszen a nála kevésbé maradandó dolog sem pusztult el. Márpedig, Szimmiaszom, ez nincs így; mert te is vizsgálj csak meg, amit mondok: mindenki beláthatja, hogy együgyűséget mond, aki ezt mondja; mert az a takács sok ilyen köpenyt elnyűtt, és sokat is szótt, és később pusztult el, mint azok mind, csupán az utolsónál, úgy vélem, előbb, de ezért az ember még semmivel sem silányabb jószág, és nem is

gyengébb, mint a köpeny. Ugyanezt a képet fogadhatjuk el, úgy gondolom, a testnek a lélekhez való viszonyáról is; és ha valaki ugyanazt mondaná róluk, beszéde szerintem helyénvaló lenne, hogy tudniillik a lélek maradandóbb dolog, a test pedig gyengébb és rövidebb ideig tartó; de azt is mondaná még, hogy minden egyes lélek sok testet nyű el, főleg, ha sok esztendeig él; mert ha a test még az ember életében folyamatosan pusztulna, a lélek pedig folyton-folyvást hozzászőné, ami elfogyott belőle, szükségképpen épp az utolsó szőttes lenne rajta, amikor a lélek elpusztul, és csak ennél az utolsónál előbb pusztulna el; és miután a

lélek elpusztult, akkor mutatná ki a test gyengeségének mibenlétét, és hamarosan elrohadva

szertefoszlana. Ha tehát elfogadjuk ezt az okoskodást, semmiképp sem bizakodhatunk abban, hogy miután meghalunk, a lelkünk továbbra is meglesz. Mert ha valaki egyetértene is azzal, aki még többet is mond, mint te, és nem csupán azt hagyná helyben, hogy lelkünk létezett a születésünk előtti időben, hanem az ellen sem hozna fel semmit, hogy miután meghalunk, egyesek lelke tovább létezik és létezni fog és többször is megszületik és újra meghal, mert természettől fogva olyan erős valami a lélek, hogy többszöri születést is kibír – ha tehát mindezt helybenhagyná is, azzal már soha nem értene egyet, hogy nem gyötri meg a sok születés a lelket, és valamelyik halála során nem pusztul el egészen, amikor meghal; és hogy melyik az a halál, és az a testtől való elszakadás, amely pusztulást hoz a léleknek, azt mondaná, senki se tudja: mert egyikünk sem észlelheti; ha pedig ez így van, senkiről, aki bizakodva néz a halál elébe, nem mondhatjuk, hogy nem oktanul bizakodik, ha ugyan be nem tudja bizonyítani, hogy a lélek mindenképp halhatatlan és el nem enyésző; mert ha nem tudja, a halni készülőnek szükségképpen félnie kell, féltetnie a lelkét, hogy nem fog-e épp a testtől való mostani elszakadásakor teljességgel elpusztulni.

XXXVIII. Ekkor mindnyájan, akik hallottuk, amit a két férfiú mondott, kellemetlenül éreztük magunkat, mint később megvallottuk egymásnak, mert az előzetes gondolatmenet teljesen meggyőzött bennünket, és most, úgy tűnt, ismét belezavarodtunk a dologba, és visszazuhantunk a kétkedésbe, nem csupán az előzetesen elhangzott okoskodással kapcsolatban, hanem azzal is, ami később fog elhangzani: hogy vajon nem vagyunk-e mit sem

érő bírák, vagy talán egyáltalán nem hihető az egész dolog.

## EKHEKRATÉSZ

Az istenekre, Phaidón, nagyon is meg tudlak érteni benneteket. Mert jómagam is, ahogy most hallgattalak, ilyenformán tanakodtam magamban: ugyan miféle okoskodásnak hihetünk még? Mert ami nagyon meggyőzően hatott, a gondolatmenet, amit Szókratész előadott, most kétkedésbe hullt. Igazán csodálatosan megragadott most is és mindenkor az a gondolat, hogy a lélek valamiféle harmónia bennünk, és amikor ez elhangzott, azt gondoltam, nekem magamnak is így tűnt azelőtt. És nagyon nagy szükségem van újból, ahogy kezdetben volt, egy másik okoskodásra, mely meggyőzne arról, hogy a lélek nem hal meg a meghalóval

együtt. Azért mondd el, Zeuszra, merre vezette Szókratész tovább a beszédet? És vajon ő is, ahogy ti, mint mondod, szemmel láthatólag bosszankodott, vagy nem, hanem a maga szelíd módján további érvekkel támogatta gondolatmenetét? És vajon kielégítően érvelt mellette, vagy fogyatékosan? Mondj el nekünk sorjában mindent, ahogy csak tudod, a lehető legpontosabban.

## PHAIDÓN

Bizony, Ekhekratészem, sokszor bámultam Szókratészt, de soha nem csodáltam annyira, mint akkor, közvetlen közletről. Az talán még nem is olyan rendkívüli dolog, hogy mindig tudta, mit mondjon; hanem és elsősorban azért csodáltam őt, hogy milyen kedvesen és jóindulatúan és szívesen fogadta az ifjak beszédét, és azután milyen éles szemmel látta meg, ami a beszédek hatására végbement bennünk, azután pedig milyen jól kigyógyított bennünket,

és mint afféle menekülőket és vereséget szenvedetteket, hogyan hívott vissza és vett rá bennünket, hogy újra nyomába szegődjünk és együtt kísérjük tovább a gondolatmenetét.

## EKHEKRATÉSZ

Mégis hogyan?

PHAIDÓN

Mindjárt elmondom. Mert épp a jobbra felől ültem az ágy mellett valami zsámolyfélén, és ő sokkal magasabb széken ült, mint én. Tehát megsimogatva a fejem és összefogva hajamat a tarkómon – mert gyakran beletúrt a hajamba, ha épp úgy esett, szeretett vele játszani –, így szólt:

– Hát akkor holnap, Phaidón, alighanem lenyírod a szép hajadat?\*

– Úgy látszik, Szókratész – mondtam én.

– Nem úgy lesz, ha rám hallgatsz.

– Hanem hogy? – kérdeztem én.

– Még ma – szólt – én is az enyémet és te is a magadét, ha gondolatmenetünk dugába dől és nem tudjuk újból életre kelteni. És én bizony, ha én lennék te, és kicsúszna a gondolatmenetem a kezem közül, megfogadnám esküvel, mint az argosziak,\* hogy nem növesztem meg fürtjeimet mindaddig, míg ismét csatába szállva le nem győzöm Szimmiasz és

Kebész gondolatmenetét.

– Csakhogy – mondtam erre én – kettővel, azt mondják, még Héraklész sem bír.\*

– De hiszen segítségül hívhatsz – szólt – engem, mint Ioleóoszt, amíg tart a napvilág.

– Akkor hát hívlak is – szóltam –, nem mint Héraklész, hanem mint Héraklést Ioleóosz.

– Az egyre megy – szólt.

XXXIX. De mindenekelőtt óvakodjunk, hogy baj ne érjen bennünket.

– Miféle baj? – kérdeztem én.

– Hogy ne legyünk – mondta – gondolatgyűlölökké, ahogy embergyűlölők is vannak; mert nem érhet senkit – szólt – nagyobb baj annál, hogy meggyűlöli a gondolkodást. Márpedig ugyanúgy keletkezik a gondolatgyűlölet, mint az embergyűlölet. Ugyanis akkor lopózik belénk az embergyűlölet, ha ok nélkül nagyon megbízunk valakiben, és azt hisszük róla, hogy minden tekintetben igaz és egészséges természetű és szavahihető ember, és azután kissé később úgy találjuk, hogy hamis és megbízhatatlan, és azután egy másikkal ugyanígy; és ha valaki gyakran jár így és a legtöbbször azokkal, akiket magához legközelebb állónak és legjobb barátainak tartott, végül is, miután sokszor megütötte a bokáját, mindenkit meggyűlöl és úgy vélekedik, hogy senkiben sincs semmiféle egészséges tulajdonság. Vagy nem vetted észre te is, hogy ez az eredete?

– Dehogynem – feleltem.

– Ugye ez csúnya dolog – mondta ő –, és világos, hogy az ilyen ember az emberi ügyek kellő ismerete híján igyekszik foglalkozni az emberekkel? Mert ha kellő ismerettel foglalkoznék, úgy vélekedne róluk, ahogy van: hogy derék ember is, rossz ember is nagyon

kevés akad, és a legtöbben a kettő közt vannak.

– Hogy mondd? – kérdeztem én.

– Ahogyan – mondta ő – a nagyon kicsikről és nagyokról is mondhatom: mit gondolsz, van-e a világon ritkább dolog, mint nagyon nagyot vagy nagyon kicsit találni, akár embert, akár kutyát vagy bármi egyebet? Vagy ugyanígy gyorsat, illetve lassút, vagy rútat és szépet, vagy fehéret és feketét? Nem veszed-e észre, hogy minden efféle dologban a két véglet képviselője ritka és

kevés, közbülsők viszont bőven vannak, és nagy számban? – Dehogynem – mondtam én.

– Nem gondolod-e – szólt –, hogy ha rosszasági versenyt hirdetnénk, azon is nagyon

kevesen kerülnének az első helyre?

– De valószínű – mondtam én.

– Valószínűleg így lenne – szolt ő –, de nem ebben hasonlítanak a gondolatok az emberekhez, és én most csak a te vezérleteddel haladtam a nyomodban; hanem abban, hogy ha valaki elhiszi egy gondolatmenetről, hogy igaz, anélkül, hogy általában a gondolatmenetek művészetét elsajátította volna, és azután kis idővel később ugyanazt hamisnak véli – és néha csakugyan az, néha pedig nem –, és azután egy másikkal is így jár, és megint egy másikkal is: és leginkább azok, akik ellentmondó okoskodásokkal szórakoznak, és ugye tudod, végül azt hiszik, a legbölcsebbek lettek, és csak ők jutottak el arra a józan belátásra, hogy egyetlen dolog sem egészséges, sem szilárd, és egyetlen gondolatmenet sem, hanem minden létező értelmetlenül kavargok föl és le, akár az Euriposz vize,\* és semennyi ideig se marad sehol.

– Bizony – szoltam én – nagyon is igazat mondasz.

– Tehát, Phaidón – szolt ő –, ugye siralmas állapot lenne az, ha valaki, bár létezik igaz és szilárd és józanul belátható gondolatmenet, mert épp olyan gondolatmenetekkel volt dolga, melyek hol igaznak tűntek előtte, hol pedig nem, nem saját magát okolná és nem is a saját ügyefogyottságát, hanem végül is kínjában szívesen háritaná át magáról azokra a gondolatmenetekre a hibát, s azután hátralevő életében minden gondolatot gyűlölvé és szidalmazva töltené napjait, s nélkülöznie kellene a létező dolgokra vonatkozó igazságot és tudást?

– Zeuszra – mondtam én –, bizony siralmas volna.

XL. – Tehát elsősorban – szolt – ettől óvakodjunk, és ne engedjük be olyasmit a lelkünkbe, hogy alkalmasint egyetlenegy gondolatmenet sem helytálló, hanem sokkal inkább, hogy mi magunk nem álljuk még meg eléggé a helyünket, és ezért férfiasan kell tartanunk magunkat és helytállásra kell törekednünk, neked és a többieknek az egész hátralevő életetek miatt, nekem pedig közelgő halálom miatt; bár én alkalmasint most ezzel kapcsolatban éppenséggel nem a bölcsesség kedvelőjeként viselkedem, hanem inkább úgy, mintha a civódást kedvelném, mint a műveletlen emberek. Mert azok is, amikor vitatkoznak valamiről, nem törődnek azzal, hogy s mint van, amiről a beszéd folyik, csupán arra törekednek, hogy a jelenlevők azt gondolják, úgy van, ahogy ők beállítják. Én pedig, úgy látom, most csak ennyiben fogok különbözni tőlük: nem arra fogok törekedni, hogy a jelenlevők tartsák igaznak, amit mondok, ha ugyan mellékesen nem adódik ez is, hanem hogy én magam tartsam

a legnagyobb mértékben annak. Mert én így gondolkozom, kedves barátom – és láthatod, milyen önző módon –, hogy ha történetesen igaz, amit mondok, akkor jó, hogy meg vagyok győződve róla; ha pedig semmi sem vár a halottra, akkor így ebben a halálom előtti időben kevésbé kellemetlenkedem siránkozásommal a jelenlevőknek. De ez a bizonytalanság nem tart addig, amíg élek, mert az baj lenne, hanem csakhamar véget ér. Tehát így felkészülve, Szimmiaszom és Kebészem – szolt –, kezdem meg a vizsgálódást; ti pedig, ha rám hallgattok, keveset fogtok törődni Szókratészszal, és sokkal többet az igazsággal; ha úgy látjátok, hogy igazat mondok, egyet fogtok érteni velem, ha pedig nem, minden lehetséges érveléssel szálljatok szembe velem, hogy igyekezetemben megcsalva egyszerre magamat és benneteket is, ne úgy távozzam el, mint a méh, bennetek hagyva fullánkomat.

XLI. Nos hát, gyerünk – szolt. – Először is emlékeztessetek rá, hogy mit mondtatok, ha úgy látjátok, nem jól emlékszem. Mert Szimmiasz, azt hiszem, hitetlenkedik és attól fél, hogy a lélek, bár istenibb és szebb, mint a test, előbb pusztul el, mint amaz, ha olyasmi, mint az összhang; Kebész pedig, úgy látszik, abban egyetért velem, hogy a lélek maradandóbb valami, mint a test, azt viszont teljesen tisztázatlannak tartja, hogy a lélek, ha sok testet nyú el sokszor egymás után, nem pusztul-e el maga is, amikor az utolsó testet is elhagyja, és nem

ez-

e a tulajdonképpeni halál, a lélek pusztulása, mivel a test úgyis szüntelenül pusztul. Vajon másvalamit kell-e, Szimmiaszom és Kebészem, megvizsgálnunk, vagy ezt?

Mindketten helyeselték, hogy ezt.

– Tehát – szólt – vajon az összes eddigi gondolatmeneteket elutasítjátok, vagy egyeseket elfogadtok, másokat pedig nem?

– Egyeseket igen – mondták –, másokat pedig nem.

– Tehát akkor – mondta – mi a véleményetek arról a gondolatmenetről, melyben azt mondtuk, hogy a tanulás visszaemlékezés, és ha ez így van, lelkünknek valahol szükségképpen előbb is kellett léteznie, mielőtt a testünkhöz kötődött?

– Ami engem illet – szólt Kebész –, én ezt akkor is csodálatosan meggyőzőnek találtam, és most is kitartok a meggyőződésemmel, erősebben, mint bármi más mellett.

– Bizony – szólt Szimmiasz – én magam is így vagyok, és szerfelett csodálkoznék, ha valaha is másképp vélekednék erről.

És Szókratész így szólt:

– Márpedig kénytelen leszel, thébai vendégem, másképp vélekedni, ha továbbra is fenntartod azt az állítást, hogy a harmónia összetett valami, és a lélek olyan harmónia, amit a testben kifeszülő összetevői alkotnak. Mert azt csak nem próbálsz saját magadnak sem bizonygatni, hogy előbb létezett a kialakult harmónia, mint az összetevői. Vagy megpróbálsz?

– Semmiképp sem, Szókratészom – szólt.

– De ugye észrevetted – mondta ő –, hogy önkéntelenül is ezt állítod, amikor azt mondom, hogy létezett a lélek, mielőtt az ember alakjába és testébe érkezett volna, és olyan alkatrészekből van összetéve, amelyek akkor még nem léteztek? Mert az összhang egyáltalán nem olyan, amilyenek a hasonlatod tartja, hanem előbb jön létre a lant is, a húrok is meg a hangok is, még egybehangolatlanul, és mindezek befejezésekként áll össze a harmónia; és ő pusztul el közülük legelőbb. Tehát ez a gondolatmenet hogyan cseng egybe amazzal?

– Sehogyan sem – szólt Szimmiasz.

– Márpedig – mondta ő – úgy illenék, hogy ha egyáltalán egybecseng bármely gondolatmenetünkkel, épp az összhangra vonatkozóval csengjen egybe.

– Úgy illenék – szólt Szimmiasz.

– Ez azonban – szólt ő – nem cseng nálad egybe; azért nézd meg, melyiket választod a két gondolatmenet közül, azt-e, hogy a tanulás visszaemlékezés, vagy pedig, hogy a lélek összhang?

– Sokkal inkább – szólt – az előbbit, Szókratész. Mert az utóbbi bizonyítás nélkül született bennem, valószínűsége és tetszetős volta miatt, ahogy az emberek véleménye általában ki szokott alakulni; de tudom én azt is, hogy a valószínűségekre épülő gondolatmenetek csalókák, és aki nem óvakodik tőlük, azt nagyon is félrevezetik, a mértanban is és minden másban is. A visszaemlékezésre és a tanulásra vonatkozó gondolatmenetet viszont sikerült kellő érveléssel bebizonyítani, mint leszögeztük. Mert megállapítottuk, hogy a lelkünk létezik valamiképpen, mielőtt a testbe érkeznek, ahogyan maga a létező is, mely azt a nevet viseli, hogy „az, ami van”. Ezt pedig én, meg vagyok róla győződve, kielégítően és helyesen bizonyítottam be magamnak. Vagyis ezek szerint, úgy látszik, nem fogadhatom el, akár én magam mondom, akár másvalaki, bizonyított ténynek, hogy a lélek összhang.

XLII. – Tehát akkor – mondta – hogy is áll a dolog, Szimmiaszom? Szerinted lehet-e az

összhangnak vagy bármilyen más összetételnek olyan sajátja, hogy másképp viselkedik, mint ahogy az alkotórészei viselkednek?

– Semmiképp sem.

– Sem hogy mást tesznek, gondolom, vagy másvalamit tapasztalnak, mint amit azok tesznek vagy tapasztalnak?

Egyetértett vele.

– Tehát az összhang nem vezérelheti az összetevőit, csupán követheti?

Ezt is elismerte.

– Így hát az összhang távolról sem mozoghat vagy zenghet ellenkező módon, és másképp sem ellenkezhet az alkotórészeivel?

– Távolról sem – szólt.

– Tehát akkor? Nem úgy összhang-e természeténél fogva minden egyes összhang, hogy

össze van hangolva?

– Nem értem – szólt.

– Vajon nem úgy van-e – mondta ő –, hogy ha jobban és nagyobb mértékben van összehangolva, ha ugyan lehetséges, hogy így legyen, akkor az inkább és nagyobb mértékben összhang, ha pedig kevésbé és kisebb mértékben, akkor kevésbé lesz az, és kisebb mértékben?

– Minden bizonnyal.

– Akkor hát így van-e a lélekkel is; lehetséges-e, hogy az egyik egy csöppecskével is nagyobb mértékben és inkább lélek, mint a másik, vagy kisebb mértékben és kevésbé az?

– Semmi esetre sem – szólt.

– Nézzük tovább – szólt –, Zeuszra: azt mondják, hogy az egyik lélek értelmes és erényes és jó, a másik pedig esztelenséggel és hitványsággal teli és rossz, ugye? És ezt is az igazságnak megfelelően mondják?

– Persze hogy az igazságnak megfelelően.

– És vajon az, aki azt állítja, hogy a lélek összhang, mit fog mondani, minek tartja ezeket a lélekben levő dolgokat, az erényt és a rosszaságot? Vajon egy másmilyen összhangról van szó, vagy összehangolatlanságról? Szerintem az egyik, a jó lélek, össze van hangolva, s noha maga is összhang, egy másik összhangot hordoz magában, az összehangolatlan lélek pedig maga az, és nincs benne olyasmi?

– Nem tudok én erre válaszolni – szólt Szimmiasz –, világos, hogy ilyesvalamit mondana az, aki az előző tételt felállította.

– Viszont az előbb megegyeztünk abban – szólt –, hogy az egyik lélek semmivel sem kevésbé lélek, mint a másik; és ez a megegyezésünk azt jelenti, hogy sem inkább, sem nagyobb mértékben, sem kevésbé, sem kisebb mértékben nem lehet az egyik összhang, mint a

másik. Ugye?

– Minden bizonnyal.

– Amelyik pedig egy csöppet sem inkább és egy csöppet sem kevésbé összhang, az nincs sem jobban, sem kevésbé összehangolva; így van?

– Így.

– És amelyik nincs sem jobban, sem kevésbé összehangolva, annak nagyobb vagy kisebb mértékben van része az összhangban, vagy egyenlő mértékben?

– Egyenlő mértékben.

– Nemde a lélek, minthogy semmivel sem inkább vagy kevésbé az, mármint lélek, az egyik, mint a másik, semmivel sincs jobban vagy kevésbé összehangolva?

– Így van.

– Ha pedig ilyen, ugye semmivel sem lehet nagyobb része sem az összehangolatlanságban,

sem az összhangban?

– Nem hát.

– És megint csak ha ilyen a lélek, vajon lehet-e több rosszság vagy erény az egyikben,

mint a másikban, ha a rosszság csakugyan összehangolatlan, az erény pedig összhang?

– Semmivel sem lehet több.

– Sőt, ha helyesen vezetjük végig, Szimmiaszom, a gondolatmenetet: ha a lélek összhang, egyetlen lélekben sincs rosszság, mert ha csakugyan teljességgel az, mármint összhang, semmiképp sem lehet benne összehangolatlan.

– Persze hogy nem.

– És a lélekben sem lehet rosszság, ha teljességgel lélek.

– Hogyan is lehetne, az eddig mondottak alapján? – Vagyis gondolatmenetünk szerint minden élőlény lelke egyformán jó lesz, ha csakugyan egyformán azok, mármint lelkek.

– Én úgy látom, hogy igen, Szókratész – szólt.

– És azt is jónak látod – mondta ő –, amit állítottunk, és ide vezet a gondolatmenetünk, ha helyes az alaptételünk, hogy a lélek összhang?

– Egy csöppet sem – szólt ő.

XLIII. – Hát akkor – mondta ő – állítod-e, hogy az emberben levő dolgok közül másvalami uralkodik, mint a lélek, elsősorban az értelmes lélek?

– Nem én.

– És vajon a test állapotaihoz igazodva uralkodik, vagy ellenkezve velük? A

következőképpen gondolom: hogy amikor felhevültség van a testben és szomjúság, az ellenkező irányba húzza, hogy ne igyék, és amikor éhség van benne, hogy ne egyék, és töméntelen más esetben is látjuk, hogy a lélek szembehelyezkedik a test szerint való dolgokkal; vagy nem?

– De nagyon is.

– És ugyebár az előbb egyetértettünk abban, hogy a lélek, ha összhang, soha nem zenghet azzal ellentétesen, ahogy megfeszülnek és elernyednek és rezegnek vagy bármilyen más állapotba kerülnek az összetevői, vagyis követi és soha nem vezérli őket?

– Egyetértettünk – szólt –, már hogy is ne?

– Hát akkor? Nem úgy látjuk-e most, hogy épp az ellenkezőjét műveli, vezérelve állítólagos összetevőit, és kis híján mindenben ellenkezik velük az egész életen át, és minden lehetséges módon uralkodik rajtuk: egyeseket súlyosabban és fájdalmak kíséretében tartva féken, és pedig a testgyakorlás és az orvostudomány segítségével, másokat pedig szelídebben; egyeseket fenyegetve, másokat intve, olyanformán szólva a kívánságokhoz és indulatokhoz és

félelmekhez, ahogyan egyik lény beszélget a másikkal? Ahogyan Homérosz is megfogalmazta

az Odüsszeiában, amikor azt mondta Odüsszeuszról:

Majd mellére csapott s a szivét korholta szavával:

„Tűrj, szív, türtél már hajdan te kutyábbat is ennél.”\*

Vajon azt hiszed, hogy mikor ezt írta, összhangnak tartotta a lelket és olyasminek, ami a test állapotaitól vezeteti magát, vagy inkább olyasminek, ami vezérli azokat és uralkodik rajtuk, és sokkal istenibb dolog, mint holmi összhangféle?

– Zeuszra, Szókratészom, szerintem inkább így van. – Akkor hát, derék barátom, ugye semmiképp sem helyes azt mondanunk, hogy a lélek összhang; mert akkor, úgy tűnik, sem Homérosszal nem értenénk egyet, az isteni költővel, sem pedig saját magunkkal.

– Így van — mondta amaz.



XLIV. – Legyen hát – mondta Szókratész –, tehát ami Harmóniát, a thébai királynét illeti,\* ő eléggé kegyes hozzánk, úgy látszik; de a Kadmosz dolgával mi lesz, Kebészem – szólt –, hogyan nyerjük meg kegyét, és milyen okoskodással?

– Úgy látom – szólt Kebész –, te majd csak ráakadsz arra is; hiszen ezt az összhang ellen szóló gondolatmenetet is csodálatosan vitted végig, nem hittem volna. Bizony amikor Szimmiasz előadta kétségeit, nagyon megdöbbsentem, mert mit is kezdhetne bárki az

érvelésével; annál elképesztőbb volt, hogy már a te gondolatmeneted első rohamát se bírta ki. Ezért hát azon sem csodálkoznék, ha Kadmosz gondolatmenete is így járna.

– Derék barátom – szólt Szókratész –, ne mondj nagy szavakat, hogy valamiféle varázslat ki ne forgassa a gondolatmenetet, amit elő akarunk adni. No de ezt bízunk az istenre, mi magunk pedig, Homérosszal szólva, „közelebb lépve”\* nézzük csak meg, vajon mondasz-e valamit. A lényege annak, amit kutatsz, a következő: azt kívánod, bizonyítsuk be, hogy a lélek

el nem enyésző és halhatatlan, és ha egy bölcsességszerető férfiú, amikor halni készül, bizakodik és úgy véli, hogy miután meghalt, odaát jobb dolga lesz, mintha más életet élve le, halt volna meg, ez a bizodalma nem együgyű és értelmetlen. Mert azt mondod: bár kiderült, hogy a lélek erős dolog és isteni jellegű és már azelőtt is volt, mielőtt mi, emberek, megszülettünk volna, mindez még nem vall a halhatatlanságára, csupán arra, hogy a lélek maradandó valami, és hogy valahol volt előbb is, ki tudja, mióta már, és sok mindent tudott és

csinált; de ettől semmivel sem halhatatlanabb, hanem épp az emberi testbe jövedele volt, akár egy betegség, vesztének a kezdete; és gyötrődve éli azután végig ezt az életet, és a végére érve

elpusztul az úgynevezett halálban. És azt is mondod, hogy nem számít, akár egyszer testesül meg, akár többször, ahhoz képest, amitől mindnyájan félünk; mert félnie kell, hacsak nem esztelen valaki, annak, aki nem tudja és semmiféle gondolatmenettel sem tudja bebizonyítani, hogy halhatatlan. Azt hiszem, Kebész, nagyjából ez az, amit állítasz; és szándékosan ismétlem

el többször is, hogy semmit se hagyjunk ki, és ha akarod, hozzátehetsz valamit vagy elvehetsz. Kebész pedig így szólt:

– Nincs már szükségem rá, hogy bármit is hozzátegyek vagy elvegyek; ez az, amit állítok. XLV. Szókratész pedig eltűnődött egy kicsit, és magában latolgatott valamit, majd így

szólt:

– Nem csekély dolgot kutatsz, Kebészem; mert általánosságban meg kell jól vizsgálnunk a keletkezés és az elenyészés okait. Tehát én sorra elmondom, ha akarod, hogy mit tapasztaltam

velük kapcsolatban; ha azután használhatónak látsz valamit az elmondottakból ahhoz, hogy kialakuljon a meggyőződésed azokra a dolgokra vonatkozólag, amikről beszélsz, használd fel.

– Hogyne – szólt Kebész –, persze hogy akarom.

– Akkor hallgasd meg, és én elmondom. Mert én, Kebészem – szólt –, ifjúkoromban bámulatosan vágyakoztam arra a bölcsességre, amit a természet tudományának hívnak. Mert úgy láttam, nagyszerű dolog ismerni minden egyes dolog okait, hogy mitől jön létre mindegyik, és mitől pusztul el, és mitől van; és sokszor meghánytam-vetettem magamban, megvizsgálva először is az olyasféle dolgokat, hogy vajon ha a meleg és a hideg rothadni kezd, abból támadnak-e, mint egyesek mondták,\* az élőlények? És vajon a vér-e az, amivel gondolkozunk, vagy a levegő, vagy a tűz,\* vagy ezek közül egyik sem, hanem az agyvelőtől

kapjuk az érzékeléseket, a hallást és a látást és a szaglást, s ezekből keletkezik az emlékezés és a vélekedés, az emlékezésből és a vélekedésből pedig, amikor megállapodnak, ugyanígy keletkezik a tudomány; amikor viszont ezeknek a pusztulását vizsgáltam, és az égen meg a földön végbemenő dolgokat, végül annyira képtelennek találtam magamat az ilyen vizsgálatokra, hogy ki se tudom mondani. Ezt kellőképpen bizonyítja például az, hogy amit azelőtt világosan tudtam, legalábbis azt hittem jómagam is meg a többiek is, ettől a vizsgálatától annyira megvakultam, hogy még az is kiment a fejemből, holott előzetesen tudni véltem, többek közt azt, hogy mitől növekszik az ember. Mert úgy véltem, mindenki számára világos, hogy az evéstől és az ivástól; mert ha a táplálékokból hússal gyarapszik a hús, és csontokkal a csontok, és így, ugyanilyen elgondolás szerint gyarapszik minden más is azzal, ami rokon vele, akkor ami csekély halmaz volt, később tetemessé válik, és a kis ember naggyá

lesz. Így vélekedtem akkor; szerinted nem elfogadhatóan?

– De szerintem igen – szólt Kebész.

– Akkor még ezt is vedd figyelembe: úgy vélekedtem ugyanis, eléggé jól látom a dolgot, amikor úgy tűnik nekem, hogy egy magas ember, amikor egy kicsi mellett áll, épp a fejével

nagyobb nála, és az egyik ló is a másiknál; és ami még ennél is nyilvánvalóbb: a tíz, úgy tűnt nekem, attól több, mint a nyolc, hogy kettő jön hozzá,

és a kétrőfős attól nagyobb a rőfösnél, hogy a felével haladja túl.

– És most – szólt Kebész –, hogyan látod mindezt?

– Zeuszra – szólt –, távol állok attól, hogy azt higgyem: ismerem mindennek az okát, és még abban sem vagyok teljesen biztos, hogy ha valaki hozzáad egyet az egyhez, vajon az az egy vált-e kettővé, amihez hozzáadtak, vagy a hozzáadott és az, amihez hozzáadtak, együtt lett, az egyiknek a másikhoz adásától, kettővé; mert csodálatos, hogy míg külön-külön voltak, egymás nélkül, mindegyikük egy volt és nem kettő, miután pedig közeledtek egymáshoz, alighanem ebből az okból kifolyólag lett belőlük kettő, az egymás közelébe jutás folytán történt egyesüléstől. És még arról sem vagyok meggyőződve, hogy ha egyet kettévágnak, akkor ez a vágás a kettővé válásuk oka; mert ez a kettővé válás az iménti oknak épp az ellentéte: akkor ugyanis attól lett, hogy közel kerültek egymáshoz és az egyiket hozzátették a másikhoz, most pedig, hogy elvették és elkülönítették az egyiket a másiktól; és még arról sem tudom meggyőzni magam, hogy tudom, mitől lett az egy vagy bármi más, egyszóval, hogy mitől keletkezik vagy pusztul el vagy létezik, mármint ilyen vizsgálódási módszerrel; ezért egy másik módszer összekotyvasztásával próbálok szerencsét, ezt pedig semmiképp sem fogadom el.

XLVI. Amikor pedig azt hallottam egyszer – egy könyvből olvasta fel, azt mondta:

Anaxagoraszból, és idézte valaki –, hogy bizonynal az értelem mindennek az elrendezője és indítóoka, megörültem ennek az oknak, és azt gondoltam, valamiképpen jól van az, hogy az értelem mindennek az indítóoka, és úgy gondolkoztam: ha ez így van, akkor ez a rendező értelem rendez el mindent, és minden egyes dolgot oda tesz, ahol a legjobb helye van; ha tehát

valaki meg akarná találni az okát minden egyes dolognak, hogy miképpen keletkezik vagy pusztul el vagy létezik, azt kell megtalálnia, hogy az adott dolognak miképpen a legjobb akár léteznie, akár bármi mást megtapasztálnia vagy csinálnia; eszerint tehát az embernek semmi mást nem kell kutatnia, sem saját magával, sem másokkal kapcsolatban, csupán azt, hogy mi a

legjobb és a legkiválóbb. Szükségszerű, hogy ugyanaz az ember azt is tudja, mi a rosszabb; mert hiszen az egyiknek az ismerete a másikra is vonatkozik. Mindezeket végiggondolva s örvendezve úgy vélekedtem, megtaláltam a tanítót, aki a létezők okáról értelem szerint

kioktat

engem: Anaxagoraszt, és ő meg fogja nekem mondani legelőször is, hogy vajon a föld lapos-

e vagy gömbölyű, és ha ezt már megmondta, ráadásul levezeti ennek az okát és szükségességét is, kifejti, mi a jobb, és hogy a föld számára épp az a jobb, hogy ilyen; és ha azt mondaná, hogy középujt van, hozzá még levezetné azt is, hogy jobb középujt lennie; és ha mindezt bebizonyítja, kész voltam rá, hogy soha többé ne kívánjak másféle okot. És kész voltam rá, hogy ugyanígy megtudjam a napról is és a holdról meg a többi csillagról, miképpen viszonyul egymáshoz a sebességük meg a keringésük, és minden egyéb, ami történik velük, és hogy miért jobb mindegyiknek épp azt cselekednie és megtapasztalnia is, amit megtapasztal. Soha nem hittem volna, hogy amikor azt mondja: az értelem rendezte el őket, más okot akar fűzni hozzá, nem pedig azt, hogy az a legjobb, hogy úgy vannak, ahogy vannak; és amikor minden egyes dolognak külön és mindnek együtt megmondja az okát, azt hittem, hozzáfűzi a levezetését is, mi a legjobb mindegyikben külön-külön, és mi a jó mindnek együtt; és sokért nem adtam volna fel ezt a reménységemet, ezért nagy buzgalommal vettem elő a könyveit, hogy minél hamarabb olvashassam el, hogy minél hamarabb megtudjam, mi a legjobb és a legrosszabb.

XLVII. Ám csodálatos reménységemtől, barátom, messzire ragadott az olvasmányom, mert előbbre haladva és olvasva látom, hogy ez a férfiú sem az értelemnek nem veszi semmi hasznát, sem másféle okokkal nem indokolja a dolgok elrendezését, hanem a légáramlatokat meg a mennyeket meg a vizeket okolja, meg sok más badarságot. És úgy tűnt nekem, olyanformán jár el, mint az az ember, aki azt mondja: Szókratész mindent, amit csinál, az

értelmével csinál, de azután, amikor megpróbálja kifejteni az okát minden egyes dolognak, amit csinál, elsősorban azt fejt ki, hogy azért ülök itt, mert a testem csontokból és inakból van összetéve, és a csontok tömörök, és ízületek választják el őket egymástól, az inak pedig megfeszülhetnek és fellazulhatnak, és körülveszik a csontokat a hússal és a bőrrel együtt, ami mindezt összetartja; mivel tehát a csontok ízületeiken csüngnek, elernyedő és megfeszülő inaimnak a műve, hogy most képes vagyok meghajlítani tagjaimat, és ez az oka annak, hogy most itt ülök behajlított térddel; és a veletek folytatott beszélgetéssel kapcsolatban ugyanígy, más efféle okokat hozna fel, a hangokkal és légáramlatokkal és hallomásokkal és sok ezer más effélével indokolva, és közben épp az igazi okokat nem mondaná meg: hogy miután az athéniak jobbnak látták, ha elítélnék engem, én is jobbnak láttam, ha itt ülök, és igazságosabbnak, ha bevárom és alávetem magam a rám mért büntetésnek; mert, a kutyára mondom, azt hiszem, ezek az inak és ezek a csontok már rég valahol Megara táján járnának, vagy a boiótiaiak között, a legjobbról kialakult közfelfogástól indítva, ha nem tartottam volna igazságosabbnak és szebbnek, hogy ahelyett, hogy megszöknék és elfutnék, alávetem magam a város büntetésének, amit kiszabott rám. Tehát az efféléket okoknak nevezni felettébb fura dolog; bár ha valaki azt állítaná, hogy ha nem volna az enyém mindez, a csontok és az inak és minden más, amim van, akkor nem volnék képes megtenni, amit jónak látok – az is igazat mondana; de hogy ezek miatt teszem, amit teszek, és az értelmemmel teszem, nem pedig azért, mert a legjobbat választom: az ilyen gondolatmenet ugyancsak felületesebb és elhamarkodott lenne. Mert aki így okoskodik, nem látja a különbséget: hogy másvalami egy létező dolognak az oka, és másvalami az, ami nélkül ez az ok nem lehetne ok; és ezért az a benyomásom, hogy a legtöbb ember mintegy sötétben tapogatózva, másra használja valaminek a nevét, amikor ezt nevezi oknak. Ezért aztán az egyik ember örvénnyel veszi körül a földet, úgy éri el, hogy megmaradjon a föld az ég alatt, a másik pedig talapzatul helyezi alá a levegőt,\* akár egy széles teknő alá; azt az erőt azonban, aminek a jóvoltából most úgy helyezkedik el minden, ahogy a lehető legjobban van elhelyezve, azt nem is

keresik,

és nem is gondolják, hogy valamilyen isteni hatalom nyilvánul meg benne, hanem azt hiszik, találnak majd egy ennél erősebb és halhatatlanabb és mindeneiket jobban összetartó Atlaszt, és

hogy valójában a jó és a szükségszerű köt össze mindent, az egyáltalán meg se fordul a fejükben. Én bizony szíves örömetem lettem volna bárki tanítványa, hogy megtudjam, miképpen áll a dolog ezzel az okkal; de mivel ezt nélkülözni kellett, és sem magam megtalálni, sem mástól megtanulni nem voltam képes, akarod-e, hogy második utazásomat, amit az ok kutatása felé tettem – szólt –, előadjam neked, Kebész?

– De még mennyire – szólt –, nagyon is akarom.

XLVIII. – Tehát úgy láttam ezek után – mondta –, miután a létezők vizsgálatát abbahagytam, hogy óvakodnom kell, nehogy úgy járjak, mint akik a fogyatkozó napot nézik és vizsgálják; mert egyesek tönkreteszik a szemüket, ha nem vízben vagy más effélén át nézik

a képmását. Ilyesmit vettem észre én is, és félelem fogott el, hogy a lelkem teljességgel meg ne vakuljon, ha szememmel nézek a dolgokra és a többi érzékszervemmel iparkodom kitapogatni őket. Ezért úgy láttam, hogy a gondolatokhoz menekülve, bennük kell a létezők igazságát vizsgálnom. De talán nem egészen pontos a hasonlatom: mert nem nagyon értek egyet azzal a felfogással, hogy aki a gondolatokban vizsgálja a létezőket, az képszerűbben vizsgálja, mint aki a dolgokban. Egyszóval, errefelé indultam el, és minden egyes alkalommal odaállítva kiindulópontul egy-egy gondolatot, mindig azt, amit a legszilárdabbnak ítélek, igaznak fogadom el, amiről úgy vélem, ezzel egybecseng, akár az okra vonatkozik, akár az összes többi létezőre, ami pedig nem cseng egybe, azt nem igaznak. Világosabban is ki akarom neked fejteni, mire gondolok; mert azt hiszem, most még nem érted.

– Nem bizony, Zeuszra – szólt Kebész –, nem nagyon.

XLIX. – Márpedig – mondta ő – nem mondok ezzel semmi újat, csupán amit máskor is mindig, és az imént végigvezetett gondolatmenetben is ehhez az okoskodáshoz tartottam

magamat. Mert most térek rá arra, hogy az oknak a fogalmát mutassam meg neked, amit kimunkáltam, és megint csak visszatérek azokra a sokszor hajtogatott dolgokra, és velük kezdem, felállítva a tételt, hogy létezik a szép önmagában, és a jó is, és a nagy is, meg az összes többi; ha ezeket elismered nekem és elfogadod, hogy léteznek, remélem, hogy ezekből ki tudom mutatni az okot, és rátalálok arra, hogy a lélek halhatatlan.

– Akkor hát – szólt Kebész – fogj hozzá, mintha máris elismertem volna.

– Figyelj csak – szólt –, hogy egyezik-e a véleményed az enyémmel, arra vonatkozólag, ami ebből következik. Mert én úgy látom, ha másvalami szép a magában való szépen kívül, az

nem másért szép, hanem azért, mert abban a szépben részesül; és azt gondolom, minden mással is így van. Elfogadod-e az ilyenfajta okot?

– Elfogadom – szólt.

– Tehát akkor – mondta ő – már nem értem és fel sem tudom fogni a többi okot, azokat a bölcsesket; hanem ha valaki azt mondja nekem, hogy valamiért szép valami, például mert viruló a színe vagy az alakja, vagy más effélét, és mindezeket elküldöm a jó dolgukba, mert csak összezavarodom minden mástól, és egyszerűen és keresetlenül és talán együgyűen csupán ehhez az egyhez ragaszkodom, hogy semmi más nem teszi azt a valamit széppé, mint annak a szépnek akár a jelenléte, akár a vele való közösség, akárhogyan került is hozzá; mert ezt már nem boncolgatom, elég, hogy a széptől lett minden szép. Mert azt látom a legbiztonságosabbnak, ha ezt válaszolom magamnak is, másnak is, és ha ehhez tartom magamat, úgy vélem, soha nem bukom el, hanem az a biztonságos, ha magamnak is és bárki másnak is azt válaszolom, hogy a szép dolgok a széptől szépek; vagy te nem így látod?

- De így.
- És akkor a nagyságtól nagyok a nagyok, és nagyobbak a nagyobbak, és a kicsinységtől

kisebbségek a kisebbségek?

- Igen.
- Tehát akkor te sem fogadnád el, ha azt mondaná valaki, hogy az egyik ember a másiknál a fejével nagyobb, és a kisebb ugyanazzal kisebb, hanem hittél vallanád, hogy nem gondolsz semmi egyéb, mint hogy minden dolog, ami nagyobb, mint a másik, semmi mástól nem nagyobb, mint a nagyságtól, a kisebb pedig semmi mástól nem kisebb, mint a kicsinységtől, és ezzel kisebb, a kicsinységével, mert gondolom, félnél attól, hogy rád cáfolnának egy ellenkező okoskodással, ha azt mondanád, hogy valaki fejével nagyobb és kisebb, először is azért, mert szerinted ugyanattól nagyobb a nagyobb és kisebb a kisebb, azután pedig, mert szerinted a fej, ami kicsiny dolog, teszi nagyobbá azt, ami nagy, és ez valóságos csoda, hogy egy kicsiny valamitől legyen nagy valami; vagy nem félnél ilyesmitől?
- De bizony félnék – szólt nevetve Kebész.
- Nemde bár – mondta ő – félnél azt mondani, hogy a tíz a nyolcnál kétfelével nagyobb, és a kétfelével az, amivel felülmúlja, nem pedig, hogy a sok voltával, és a soksága miatt? És hogy a kétfelével a kétfelével a felével nagyobb, nem pedig a nagyságával? Itt ugyanaz a veszély fenyeget.

- Minden bizonnyal – szólt.
- Tehát akkor? És az egyhez hozzáadva egyet, nem óvakodnál-e azt mondani, hogy a hozzáadás az oka annak, hogy kétfelével lett belőle, ha pedig kétfelével hasítasz valamit, akkor a kétfelével hasítás? És fennhangosan mondanád, hogy tudomásod szerint semmi sem keletkezhet másképpen, mint abban a sajátos lényegben való részesedés által, amiben részesedik, és ezért nem ismered más okát a kétfelével létrejöttének sem, mint a kétfelével való részesedést, és részesednie kell benne mindennek, amiből kétfelével lesz, és az egységben annak, ami egy lesz; és ezeket a hasításokat és hozzáadásokat és más efféle módokat elküldenéd a jó dolgukba, s átengednéd a nálad bölcsesebbeknek a választ; te pedig, mint mondani szokták, félve a saját árnyéktól és járatlanságotól, biztonságos kiindulópontodhoz ragaszkodva így válaszolnál? Ha pedig valaki magába a kiindulópontba kötne bele, ugye elküldenéd a jó dolgukba, és nem

válaszolnál neki, míg meg nem vizsgálnád, hogy a belőle levont következtetések összhangban

vannak-e egymással vagy ellentétben; ha pedig a kiindulópontból kellene számot adnod, ezt úgy tennéd, hogy egy másik kiindulópontot vennél alapul, amit a felette levő fogalmak közül a legjobbnak látsz, míg csak kielégítő eredményre nem jutnál – és nem kavarodnál össze, mint a

vitamesterek, a kiindulópontból folytatott beszélgetést a belőle következő okoskodásokkal, ha csakugyan meg akarsz valamilyen létezőt találni? Mert azoknak talán egyetlen gondolatmenetük sincs, és gondjuk sincs rá; sőt ha nagy bölcsességükben összevissza kevernek mindent, még van képük tetszeni saját maguknak; de te, ha a bölcsesség barátai közé tartozol, azt hiszem, úgy tennél, ahogy én most mondtam.

- Pontosan úgy van, ahogy mondd – szólt Szimmiasz, és vele együtt Kebész is.

## EKHEKRATÉSZ

Zeuszra, Phaidónom, nagyon is helyesen; mert én is úgy látom, csodálatosan érthető, amit elmondott, mindenki beláthatja, akinek egy csöpp esze van.

PHAIDÓN

Minden bizonnyal, Ekhekratészem, és a jelenlevők így vélekednek mind.

EKHEKRATÉSZ

Ugyanúgy mi is, akik távol voltunk, és csak most halljuk tőled. De milyen gondolatmenetet adott elő még ezután?

L. PHAIDÓN

A legjobb tudomásom szerint, miután ezeket elismerték és egyetértettek vele abban, hogy mindegyik fogalom létezik, és minden egyéb attól kapta nevét, hogy részesedik bennük, mindezek után megkérdezte:

– Ha mármost — mondta — így gondolkozol, vajon amikor Szimmiaszt nagyobbak mondod Szókratésznál, Phaidónnál viszont kisebbnek, nem azt mondod-e, hogy mindkettő megvan Szimmiaszban, a nagyság is meg a kicsinység is?

– De azt.

– Viszont azzal is egyetértesz – mondta ő –, hogy a valóságban nem úgy áll a dolog, ahogy a szavak mondják: hogy Szimmiasz felülmúlja Szókratészt. Mert Szimmiasz nem olyasvalaki,

aki már azzal, hogy ő Szimmiasz, felülmúlja, hanem csak a nagyságával, ezzel a véletlenül meglevő tulajdonságával; és nem is azért múlja felül Szókratészt, mert Szókratész Szókratész,

hanem mert Szókratésznak a kicsinysége a tulajdonsága az ő nagyságához képest?

– Valóban.

– És Phaidón sem azért múlja felül, mert Phaidón Phaidón, hanem mert Phaidónnak a nagysága a tulajdonsága Szimmiasz kicsinységéhez képest?

– Így van.

– Ezért viseli Szimmiasz egyszerre a kicsi és a nagy jelzőt, és a kettő közt középüti foglal helyet, mert az egyiknek a kicsinységét felülmúlja a nagyságával, a másikat viszont ő teszi nagyvá azzal, hogy az felülmúlja az ő kicsinységét. – És elmosolyodva így szólt: – Úgy látszik, szerződésbe illő pontossággal beszélek, de alighanem úgy van, ahogy mondom.

Amaz helyeselt.

– És azért mondom ezt, mert szeretném, ha te is úgy vélekednél, ahogy én. Mert én úgy látom, nemcsak a nagyság maga nem akar soha egyszerre nagy és kicsiny lenni, hanem a bennünk levő nagyság sem fogadja be soha a kicsinységet, és azt sem akarja, hogy felülmúlják, hanem két eset lehetséges: vagy elmenekül és kitér az útjából, amikor az ellentéte, a kicsinység közeledik hozzá, vagy pedig elpusztul annak közeledtekor; ha pedig bevárja és befogadja a kicsinységet, nem akar más lenni, mint ami volt. Ahogyan én, bevárva és befogadva a kicsinységet, s megmaradva ugyanannak, aki vagyok, mint ugyanaz a valaki vagyok kicsiny; a nagyság azonban nem merészel nagy létére kicsiny lenni; és ugyanígy a bennünk levő kicsinység sem akar soha nagyvá válni vagy nagy lenni, és egyetlen más

ellentétes dolog sem kíván, ha az, ami, ugyanakkor az ellentétévé is válni és lenni, hanem vagy visszavonul, vagy belepusztul ebbe az állapotába.

– Teljességgel – szólt Kebész – így látom én is.

LI. És az egyik jelenlevő, amikor ezt hallotta – nem emlékszem pontosan, melyik –, így

szólt:

– Az istenekre, vajon előbbi gondolatmeneteinkben nem épp a most mondottak ellenkezőjében egyeztünk-e meg: hogy a kisebből lesz a nagyobb és a nagyobból a kisebb, és egyszerűen így keletkeznek az ellentétek, önmaguk ellentétéből? Most pedig, úgy látom, arról van szó, hogy soha nem történhet ilyesmi.

És Szókratész, miután fejét félrehajtotta és meghallgatta, így szólt:

– Ezt szépen megjegyezted, csak hogy nem veszed észre a különbséget a most és az akkor mondottak között. Mert akkor azt állítottuk, hogy az ellentétes dolog önmagával ellentétes dologból jön létre, most pedig, hogy maga az ellentétes soha nem válhat önmaga ellentétévé, sem bennünk, sem a természetben. Mert akkor, kedvesem, az ellentéteket magukban foglaló dolgokról beszéltünk, azoknak a nevén nevezve őket, most pedig róluk magukról, amiktől az őket magukban foglaló dolgok a nevüket kapták: és róluk mondjuk, hogy soha nem keletkezhetnek egymásból. – És közben Kebészre nézve azt mondta: – De ugye, Kebész, nem zavart meg téged is, amit ez mondott?

– Odáig még nem jutottam – szólt Kebész –, de azért nem mondom, hogy nem zavar sok

minden.

– Tehát abban – mondta ő – mindenesetre teljesen egyetértünk, hogy az ellentétes soha nem válhat önmaga ellentétévé?

– Teljességgel – szólt.

LII. – Hát akkor még a következőt is vizsgáld meg – szólt –, hogy ebben is egyetértés-e velem. Ugye nevezel valamit melegnek és hidegnek?

– Nevezek.

– Vajon a havat és a tüzet?

– Dehogyan, Zeuszra.

– Hanem másvalami a meleg, mint a tűz, és másvalami a hideg, mint a hó?

– Igen.

– De, gondolom, a hó, amíg hó, ha befogadja a meleget, ahogy az előbb mondtuk, többé nem lehet az, ami volt, hó is és meleg is, hanem amikor a meleg közeledik hozzá, vagy kitér előle, vagy elpusztul.

– Minden bizonnyal.

– A tűz pedig ugyancsak, ha közeledik hozzá a hideg, vagy kitér az útjából, vagy elpusztul, de nem maradhat a hidegséget magába fogadva továbbra is az, ami volt: tűz és hideg.

– Igazat mondasz – szólt.

– Tehát ezek közül némelyekről – mondta – elmondhatjuk, hogy nem csupán maga a fogalom igényli a saját nevét minden időkre, hanem másvalami is, ami nem ő, de az ő alakját viseli mindaddig, amíg csak van. Talán a következőkből még világosabban kitűnik, miről beszélek. A páratlant ugye mindig ezzel a névvel kell illetni, ahogy most is említjük; vagy nem?

– Minden bizonnyal.

– De vajon csak őt magát, mint létezőt – mert ezt kérdezem –, vagy másvalamit is, ami nem egészen ugyanaz, mint a páratlan, és mégis a saját nevén kívül így is kell nevezni mindig,

mert az a természete, hogy soha nem válhat meg a páratlanságtól? Olyasmire gondolok, ami a hármasságon is észrevehető, és sok máson is. Vizsgálj csak meg, ami a hármásra vonatkozik. Vajon nem úgy vélekedsz-e, hogy a saját nevén is kell mindig nevezni, és a páratlan nevén is, noha az nem azonos a hármassal? Mert mégis az a természete a hármasnak és az ötösnek is,

és

az összes számok fele részének, hogy noha nem azonosak a páratlannal, mégis páratlan

mindegyikük; a kettes viszont és a négyes, és a számok másik sorának mindegyike, noha nem azonos a párossal, mégis mindig páros; egyetértés-e ezzel vagy sem?

– Hogyne értenék? – szólt.

– Tehát nézd csak – szólt –, mire akarok rávilágítani. Arra, hogy, úgy látszik, nem csupán a tényleges ellentétek nem fogadják be egymást, hanem amik nem ellentétei egymásnak, de állandóan hordoznak magukban valami ellentétest, szemmel láthatólag azok sem fogadják be azt az ideát, mely a bennük levővel ellentétes, hanem a közeledésekor vagy elpusztulnak, vagy kitérnek előre. Vagy nem mondhatjuk-e, hogy a hármas előbb elpusztul, vagy bármi más

történik vele, mintsem kibírná, hogy továbbra is megmaradva hármasnak, párossá váljék?

– De minden bizonnyal – szólt Kebész.

– Márpedig – mondta ő – a kettes nem ellentéte a hármasnak.

– Nem hát.

– Vagyis nem csupán az egymással ellentétes fogalmak nem bírják ki egymás közeledését, hanem más dolgok sem bírják ki az ellentétes dolgok közeledését.

– Tökéletesen igaz – szólt –, amit mondasz.

LIII. – Tehát akarsz-e – mondta ő –, hogy meghatározzuk, ha képesek vagyunk rá, hogy

melyek ezek a dolgok?

– Minden bizonnyal.

– Tehát akkor, Kebészem – szólt –, hátha olyanok, hogy azt, amit birtokukba vesznek, nem csupán arra kényszerítik, hogy az ő ideájukat birtokolja, hanem még egy vele ellentétes valaminek az ideáját is?

– Hogy mondd?

– Ahogy az imént mondtuk. Mert hiszen tudod, hogy amit a hármasság ideája birtokába vesz, annak nem csupán hármasnak kell lennie, hanem páratlannak is.

– Minden bizonnyal.

– Márpedig az ilyesmihez, azt mondjuk, az őt kialakító fogalommal ellentétes idea soha

nem juthat el.

– Nem hát.

– És a páratlanság alakította ki?

– Igen.

– Ami pedig ellentétes vele, az a párosé?

– Igen.

– Akkor hát a hármashoz soha nem fog a páros ideája eljutni?

– Nem hát.

– Tehát a hármas semmiképp sem részesülhet a párosságban?

– Semmiképp sem.

– Tehát a hármas páratlan.

– Igen.

– Tehát amiről azt mondtam, meg kell határozni, miféle nem ellentétes dolgok nem fogadják be az ellentétest magát, ahogyan most a hármas, bár nem ellentéte a párosságnak, semmivel sem fogadja be inkább, mert mindig magában hordozza az ellentétét, ahogy a kettes

is a páratlanét, és a tűz a hidegét, és rengeteg más dolog is ugyanígy – jónak látod-e, ha úgy határozod meg, hogy nem csupán az ellentét nem fogadja be a saját ellentétét, hanem az sem,



ami valami vele ellentétet visz ahhoz, amihez épp közeledik, az a bizonyos odavivő sem fogadja be soha az odavittnek az ellentétét. Idézd csak újra emlékezetedbe, mert nem árt többször is hallani. Az ötös nem fogadja be a páros ideáját, sem a tízes, a kétszerese, a páratlanét. Hiszen önmagában ugyancsak nem ellentétes semmivel, mégsem fogadja be a páratlan fogalmát; éppígy sem a másfél, sem a többi efféle, fél-mivoltában, az egésznek a fogalmát, sem a harmadrész és minden efféle, ha ugyan követni tudsz és te is így látod.  
– Pontosán így látom én is – szólt –, és jól követlek. LIV. – Most hát – szólt – mondd el

nekem újból, az elejétől fogva. És ne azzal a szóval válaszolj, amivel kérdezlek, hanem utánozz engem. Azért mondom ezt, mert az előbb megfogalmazott válasz mellett, a biztos mellett, a mondottakból, úgy látom, más biztonság is következik. Mert ha megkérdeznél, minek kell a testben lennie, hogy meleg legyen, nem a biztonságos választ adom neked, azt a tudománytalant, hogy melegségnek, hanem a most mondottakból következő kacifántosabbat, hogy tűznek; ha pedig azt kérdezed, mi van a testben, amitől beteg lesz, arra sem azt mondom, hogy betegség, hanem hogy láz; és azt sem mondom, hogy ami a számban van, amitől páratlan lesz, az a páratlanság, hanem hogy az egyesség, és ugyanígy minden egyebet. Tehát nézd meg, hogy eléggé tudod-e már, mit akarok.

– Nagyon is eléggé – szólt.

– Válaszolj tehát – mondta ő –, mi az, aminek a testben lététől élő lesz a test?

– A lélek – szólt.

– Ez mindig így van-e vajon?

– Már hogyné lenne? – mondta ő.

– Tehát a lélek, ha belejut abba, ami magában foglalja, mindig életet visz magával?

– Persze hogy azt visz – szólt.

– Vajon van-e valami, ami az étellel ellentétes, vagy nincs semmi?

– Van – szólt.

– Mi az?

– A halál.

– Ugye a lélek annak az ellentétét, amit mindig ő visz magával, sohasem fogja befogadni, az előbbi megállapodásunk szerint?

– Nagyon is így van – szólt Kebész.

LIV. – Tehát akkor? Minek neveztük most azt, ami nem fogadja be a párosság ideáját?

– Páratlannak – szólt.

– Ami pedig az igazságosat nem fogadja be, és ami a művészt nem?

– Művésztetlennek – szólt –, amazt meg igazságtalannak.

– Legyen; és azt minek nevezzük, ami a halált nem fogadja be?

– Halhatatlannak – szólt.

– Ugye a lélek nem fogadja be a halált? – Nem.

– Tehát a lélek halhatatlan?

– Halhatatlan.

– Legyen – szólt –, akkor hát azt mondjuk, hogy ezt sikerült bebizonyítani? Vagy nem így

látod?

– Nagyon is kielégítően, Szókratészom.

– Tehát akkor, Kebész? – mondta. – Ha a páratlan szükségképpen elenyészhetetlen lenne, nem lenne a hármas is elenyészhetetlen?

– Hogyné lenne?

– Nemde, ha a nem meleg szükségképpen elenyészhetetlen lenne, akkor, ha valaki meleget visz a hóhoz, nem kellene a hónak épen és olvadatlanul kitérnie előle? Mert nem pusztulna el,

de nem is fogadná be, bevárva, a meleget.

– Igazad van – szólt.

– Ugyanígy, azt hiszem, ha a nem hideg is elenyészhetetlen lenne, akkor a tűz, valahányszor valami hideg jut hozzá, nem aludna ki és nem is pusztulna el, hanem épségben visszavonulva távozna onnan.

– Feltétlenül – szólt.

– Nemde szükségképpen – szólt – ugyanezt kell a halhatatlanságról is mondani? Ha a halhatatlan elenyészhetetlen is, lehetetlen, hogy a lélek, amikor a halál közeledik hozzá, elpusztuljon; mert miként az előbb mondottakból következik, nem fogadja be a halált és halott

sem lesz, ahogyan, mint mondtuk, a három sem lesz páros, és maga a páratlan sem, és sem a

tűz nem lesz hideg, sem pedig a tűzben levő melegség. De mi akadály van annak, mondaná erre valaki, hogy, noha a páratlan nem válik párossá, amikor a páros közelít hozzá, miként megállapodtunk, ő maga el ne pusztuljon és ne jöjjön helyette páros létre? Erre az ellenvetésre

nem tudnánk amellett erősködni, hogy nem pusztul el; mert a páratlan nem elenyészhetetlen; de ha ebben megegyeztünk, könnyen kimutathatnánk, hogy a páratlan és a hármas visszavonulva eltávozik, amikor a páros közeledik hozzá; és a tűzről és a melegről és az összes többről is kimutathatnánk ugyanezt. Vagy nem?

– De nagyon is.

– Ugye most is, a halhatatlanról szólván, ha egyetértünk abban, hogy elenyészhetetlen is, akkor a lélek amellett, hogy halhatatlan, elenyészhetetlen is; ha pedig nem, más gondolatmenetre van szükség.

– Dehogyan van szükség – szólt – erre vonatkozólag; mert bajosan találhatnánk valamit, ami a pusztulást nem fogadja be, ha a halhatatlan, örökkévaló létére, befogadná a pusztulást. LVI. – Az isten pedig – szólt Szókratész – és maga az élet lényege, és egyáltalán minden, ami halhatatlan, azt gondolom, abban mindenki egyetért, hogy nem pusztul el soha.

– Bizony mindenki, Zeuszra – szólt –, minden ember és még inkább, azt hiszem, minden

isten.

– Ha tehát a halhatatlan elenyészhetetlen is, nem vonatkozik-e a lélekre is ugyanez: hogyha halhatatlan, egyúttal elpusztíthatatlan is?

– De feltétlenül.

– Amikor tehát közeledik az emberhez a halál, akkor ami halandó benne, az, úgy látszik, meghal, ami pedig halhatatlan, az épen és elenyészhetetlenül vonul vissza és távozik, kitérve a

halál útjából.

– Úgy látszik.

– Így hát, Kebész – szólt –, a lélek mindennél inkább halhatatlan és elenyészhetetlen, és lelkünk valóban tovább él a Hadészban.

– Én bizony, Szókratész – mondta –, nem tudok ez ellen semmit sem felhozni, sem pedig kételkedni szavaidban. Ha azonban Szimmiasz vagy másvalaki fel tudna hozni valamit, jól teszi, ha nem hallgatja el; hiszen nem tudom, milyen megfelelőbb alkalomra várhatna még, mint erre a mostanira, aki mindezekről akár mondani, akár hallani akar valamit.

– Bizony – mondta Szimmiasz – én magam sem tudom, miben kételkedhetnék, végiggondolva mindezt; de azoknak a dolgoknak a nagysága miatt, amikről gondolatmeneteink szólnak, és az emberi gyengeség iránt való bizalmatlanságomban kénytelen vagyok még fenntartani hitetlenségemet az elmondottakkal kapcsolatban.

– Jól mondod, Szimmiasz – szólt Szókratész –, nem csupán ezt, hanem az eredeti tételeinket is meg kell alaposabban vizsgálnunk, még ha megbízhatónak látjátok is őket; és ha majd kielégítően boncoltátok fel, akkor, azt hiszem, követni fogjátok gondolatmenetemet, amennyire csak embernek a legnagyobb mértékben követnie lehet; és ha ez önmagában világossá válik, semmit sem fogtok kutatni tovább.

– Igazad van – szólt.

LVII. – De azt is érdemes átgondolni, férfiak – szólt –, hogy ha a lélek halhatatlan, nem csupán ezzel az idővel kell törődni, amit életnek nevezünk, hanem az egésszel, és feltehetően súlyos veszéllyel jár, ha valaki elhanyagolja. Mert ha a halál mindentől való elszakadás lenne, ugyancsak jól járnának a gonoszok: amikor meghalnak, a testükkel együtt gonoszságaiktól is megszabadulnának, a lelkükkel egyetemben; így azonban, minthogy a lélek halhatatlannak látszik, nincs számára semmiféle más szabadulás a gonosztól, sem menekvés, csupán az, hogy iparkodjon a legjobb és legjózanabb lenni. Mert a léleknek, amikor a Hadészba érkezik, nincs semmi egyebe, csupán a neveltetése és a kimunkáltsága, ami, mint mondják, a legtöbbet használ vagy árt a meghaltnak rögtön odavándorlása kezdetén. És azt is mondják, hogy minden egyes meghaltat a saját daimónja, akinek már életében osztályrészéül jutott, igyekszik

arra a helyre vezetni, ahonnan az összegyűlteket, miután átestek az ítéleten, a Hadészba vándorolnak, annak a vezérletével, akinek a feladata onnan emide kísérni őket. Miután pedig ott átestek azon, amin át kellett esniök, és ott maradtak annyi ideig, ameddig kellett, egy másik vezető sok, hosszú időszak elteltével ismét visszakiséri őket ide. És ez a vándorlás nem olyan, mint amilyenek Aiszkhülosz Télephosza\* mondja: mert ő azt mondja, egy egyszerű ösvény visz Hadész honába, ez pedig, én úgy látom, nem egyszerű és nem is egy. Hiszen akkor vezetőkre sem lenne szükség,\* mert senki sem téveszthetné el, ha csak egyetlen út lenne. Most viszont úgy látszik, elágazásai vannak és sok kanyarulata; ezt annak alapján mondom, amit az itteni szent és törvényes szokások bizonyítanak. Tehát a tisztességes és értelmes lélek követi vezetőjét és tudomásul veszi helyzetét; az a lélek azonban, amely sóvárogva ragaszkodik a testéhez, miként az előbbieken mondtam, még sokáig ott röpköd körülötte és látható helye körül, sokáig ellenszegül és sokat szenved, és a neki rendelt daimón csak erőszakkal és nagy ügyel-bajjal vonszolhatja el. És amikor megérkezik oda, ahol a többiek vannak, a tisztátalan lélek, aki ilyesmit követett el: igazságtalan emberölés szennye tapad rá, vagy más olyasmit művelt, ami ezzel rokon, vagy rokon lelkek műve – az ilyentől mindenki menekül, és kitér előle, és nem akar sem útitársa, sem vezetője lenni, így hát teljesen gyámoltalanul bolyong, míg el nem jönnek az idők, melyek elteltével a kényszerűség kijelölt lakóhelyére viszi; amelyik lélek pedig tisztán és mértékletesen járta végig az életét, annak útitársul és vezetőül istenek jutnak osztályrészéül, és mindegyik a neki megfelelő helyen kap lakást. Sok és csodálatos helye van a földnek, és maga a föld nem olyan és nem is akkora, mint amilyenek azok tartják, akik a földről beszélni szoktak; valaki meggyőződött róla.

LVIII. És Szimmiasz így szólt:

– Hogy mondod, Szókratész? Mert jómagam is sok mindent hallottam a földről, de azt nem, hogy te mit hiszel róla; szíves örömet hallanám.

– Azt hiszem, Szimmiasz, ahhoz igazán nem kell a Glaukosz tudománya,\* hogy előadja az ember, mi van; de hogy miképpen van valójában, azt nehezebbnek tartom, akár a Glaukosz tudományával is, és egyrészt talán én magam sem lennék rá képes, másrészt pedig, még ha tudnám is, azt hiszem, Szimmiasz, nem futná az életemből olyan hosszú gondolatmenetre. De annak nincs akadálya, hogy a föld ideáját, hogy milyen a meggyőződésem szerint, és a rajta levő helyeket lefessek nektek.

– Akkor – szól Szimmiasz – ez is elég.  
– Tehát meggyőztek arról – mondta ő –, hogy először is, ha az ég közepén foglal helyet és gömbölyű, akkor sem levegőre nincs szüksége ahhoz, hogy le ne essen, sem bármiféle más ilyen kényszerűsége, mert eléggé fenntartja az égnek mindenütt meglévő egyneműsége és magának a földnek az egyensúlya; mivel egy egyensúlyban levő dolog, egy egynemű valaminek a közepébe helyezve, semerre nem hajlik el jobban, sem kevésbé, hanem az egyneműségben megingathatatlan marad. Elsősorban – mondta – erről vagyok meggyőződve.  
– És helyesen is – szól Szimmiasz.  
– Azután pedig – szól –, hogy roppant nagy, és mi itt, a Phaszisztól Héraklész oszlopaiig,\* egy kicsiny részén lakunk, mint egy mocsár körül a hangyák vagy a békák, úgy lakunk a tenger körül, és sokan mások is így laknak másutt, sok ilyen helyen. És arról is, hogy mindenfelé a föld körül sok, alakjára és nagyságára nézve sokféle üreg van, melyekbe összefolyt a víz és a köd és a levegő, maga a föld azonban tisztán fekszik a tiszta levegőben, amiben a csillagok vannak, és amit a legtöbben, akik ilyesmiről beszélni szoktak, éthernek neveznek: és hogy ennek az üledéke az, ami állandóan összefolyik a föld üregeiben. Hogy tehát mi, akik a föld üregeiben lakunk, nem vagyunk ezzel tisztában és azt hisszük, hogy fent lakunk a földön, mintha valaki, aki a tenger fenekének a közepén lakik, azt hinné, hogy a tenger színén lakik, s noha a vízen át látja a napot is meg a többi csillagot is, úgy vélné, hogy a tenger az ég, de lomhasága és gyengesége miatt soha nem jutna ki a tenger peremére, és soha nem látta felmerülve és a tengerből felbukkanva ezt a helyet, hogy mennyivel tisztább és

szébb a náluk levőnél, és senki mástól sem hallotta, aki látta ezt: ez történik velünk is; mert, noha a föld egyik üregében lakunk, azt hisszük, hogy a felszínén lakunk, és égnek hívjuk a levegőt, mintha csakugyan az égen járnának a csillagok; és ugyanúgy, gyengeségünk és lomhaságunk miatt, nem tudunk a levegőn keresztül a széléig eljutni; mert ha valaki eljutna a peremére, vagy szárnyra kelve felrepülhetne, akkor felbukkanva meglátná, ahogy a tengerből felbukkanó halak látják, ami itt van, úgy látná meg az a valaki az ott levőket, és ha a természete elbírná az ilyen látványt, felismerné, hogy az ott az igazi ég és az igazi fény és az igazi föld. Mert ez a föld és a kövek és az egész itteni hely romlott és kimart, ahogyan a tengerben levő dolgok a sós víztől, és nem is terem a tengerben semmi említésre méltó, és nincs ott semmi tökéletes sem, az igazat megvallva, hanem csak szakadékok és homok meg lebírhatatlan sár és iszap, ahol még volna is föld, és a nálunk levő szépségekhez semmiképp sem hasonlítható; amazok a fentiek pedig még a nálunk levőknél is sokkalta különbnek tünnének. És ha mítoszként is elbeszélhetem, érdemes meghallgatni, Szimmiasz, milyen ott minden, azon a földön az ég alatt.

– Hogyne – szól Szimmiasz –, szíves örömet meghallgatjuk elbeszéléseidet.

LIX. – Tehát először is, barátom – szól –, látványnak olyan az a föld, ha valaki felülről nézné, mint a tizenkét bőrdarabból varrt labdák, olyan tarka, és olyan különféle színekre oszló, melyeknek az itteni színek mintegy a mintái, s amelyeneket a festők használnak; ott pedig az egész föld ilyenekből áll, és még ezeknél is sokkal ragyogóbbakból és tisztábbakból; mert az egyik bíborvörös és csodálatos szépségű, és a másik aranyszínű, megint egy másik pedig fehér, a gipsznél vagy a hónál is fehérebb, és ugyanígy megvan minden más szín is, még több és szebb, mint amiket mi láthattunk. Mert még ezek az üregek is, megtöltve vízzel és levegővel, színszerű látványt nyújtanak, az összes többi szín tarkaságával csillogva, úgyhogy egyetlen összefüggő tarkaságnak tetszik az egész. És ezen a földön, mely ilyenformán fest, ilyesféle növények is nőnek, fák és virágok és gyümölcsök; és a hegyeknek is ugyanígy, meg a köveknek, ennek megfelelő a simaságuk és áttetsző mivoltuk, és a színeik is szebbek; ezeknek a részecskéi itteni kedvelt drágaköveink is, a karneol, és a jáspis, meg a smaragd, és minden ilyesmi; ott pedig nincs semmi, ami ne ilyen lenne, vagy még ezeknél is szebb. És az ennek az oka, hogy azok a kövek tiszták, és nem rongálta meg és marta ki őket,

ahogy az ittenieket, a rothadás és a sós víz, az, ami itt összefolyik, és a köveknek is, a földnek is és a többi élőlénynek is rútságot és betegségeket hoz. Ezek a kövek ékesítik azt a földet, és ezenkívül arany és ezüst és más ilyesmik is. Mert ezek láthatóan teremnek ott, roppant nagyságban és mennyiségben, és temérdek helyén annak a földnek, úgyhogy azt a földet látni boldog szemlélőknek való látvány. Élőlény pedig sok másféle is van rajta, és emberek is: egyesek a föld közepén laknak, mások a levegő körül, úgy, ahogy mi a tenger körül, megint mások pedig a szigeteken, melyeket a levegő folyama ölel körül, a szárazföld közelében; tehát, egyszóval, ami számunkra a víz meg a tenger a mi használatunkra, az ott a levegő, ami pedig számunkra a levegő, az ott az éther. És az időjárás olyan összetételű, hogy nincs semmilyen betegségük és sokkal hosszabb ideig élnek, mint az itteniek, és a látásuk meg a hallásuk és az eszméletük és minden ilyesmi annyival magasabbrendű a mienknél, amennyivel a levegő tisztasága a víznél és az étheré a levegőnél. És isteneknek szentelt ligetek és templomok is vannak náluk, melyekben csakugyan ott laknak az istenek, és isteni szózatok és jóslatok, meg az istenek érzékelése is, az istenekkel való ilyenféle érintkezés is megvan náluk; és a napot meg a holdat meg a csillagokat is olyannak látják, amilyenek valójában, és a boldogságuk minden másban is ehhez hasonló.

LX. Eszerint tehát ilyen az egész föld és a föld körül levő dolgok; rajta pedig körös-körül, a mélyedéseinek megfelelően, sok hely van, egyesek mélyebbek és szélesebben kitárulók, mint amiben mi lakunk, mások mélyebbek, de szűkebb a nyílásuk, mint a mi lakóhelyünké, és

olyanok is vannak, melyek sekélyebbek az itteninél, de tágasabbak; és mindezek a föld alatt sokfelé egymásba fúródnak, keskenyebben is, szélesebben is, és átvezető kijárataik vannak, és

ezenek át sok víz folyik egymásba, mintha keverőedényekbe ömlenének, és irdatlan nagyságú örök folyók vannak a föld alatt, meleg és hideg vizűek, és sok tűz és nagy tűzfolyók, és sok iszapfolyó, tisztább is, sárosabb is, akár a lávaiszap előtt kiömlő folyók Szicíliában, és maga a tüzes lávafolyam; és ezekkel telik meg mindegyik hely, fokozatosan, ahogy a köráramlat odaér mindegyikükhöz. És mindezek fel-le himbálóznak, mintha egy hinta volna a föld mélyében; és annak a hintának ilyenforma a természete: a föld egyik nyílása, épp a legnagyobb, átfúródik az egész földön, az, amiről Homérosz beszélt, amikor azt mondta:

messze le, sűrű homályos mély üregébe a földnek,\*

és amit másutt ő is és sok más költő is Tartarosznak nevezett. Mert ebbe a nyiladékba folyik össze minden folyó, és innen folynak ki újból; és mindegyik olyanná lesz, amilyen a föld, amin át folyik. És azért folyik ki onnan és folyik be oda az összes folyóvíz, mert ennek a folyadékknak nincs medre, sem alja. Így himbálózik és hullámzik fel-alá, és ugyanezt teszi a levegő meg a szél is, ami körülveszi; mert követi akkor is, amikor a föld túlnani tájaira megy, és akkor is, amikor az itteniekre, és ahogyan a lélegzők fújják ki és szívják be folyton-folyvást

az áramló fuvallatot, ugyanúgy hoz ott a nedvességgel együtt himbálózó fuvallat rettenetes és feltartóztathatatlan szeleket, bemenetelekor is, kijöretelekor is. Amikor tehát a víz visszahúzódik a lentinek nevezett helyre, akkor a földön keresztül a túlnani folyóvizek tájaira áramlik be és úgy megtölti őket, mintha merítőkanállal mernék át; amikor viszont onnan eltávozik és idejön, az ittenieket tölti meg ismét, s azok megtelve keresztülfolynak a csatornákon és a földön, és amikor mindegyik megérkezik arra a helyre, amely felé utat tör magának, ott tengereket és tavakat és folyókat meg forrásokat alkot; majd onnan ismét a föld alá bukva, egyesek több és hosszabban elterülő vidéket járnak körül, mások kevesebbet és rövidebb szakaszt, s utána ismét a Tartaroszba ömlenek bele, egyesek sokkal lejjebb, mint

ahol előtörtek, mások kevéssel; de mind a felszínre törésük helyénél lejjebb folynak be. És egyesek pontosan azzal a hellyel szemben folynak be megint, ahol előtörtek, mások pedig ugyanazon a részen, olyanok is vannak, melyek körbefolyva, teljes kört írnak le, egyszer vagy

többszörösen rátekeredve a földre, akár a kígyók, és a lehető legmélyebbre ereszkedve folynak bele vissza. És mindkétfelől csak középig tudnak leereszkedni, tovább nem; mert mindkét áramlat számára meredek, ami azután következik.

LXI. Így hát sok és sokféle nagy folyam van;\* és a sok közé tartozik az a négy folyam, melyek közül a legnagyobb és a legkülsőbb részen folyó az Ókeanosznak nevezett; a vele épp szemben és ellenkező irányban folyó az Akherón, mely más puszta helyeken hömpölyög át és a föld alatt folytatódva az Akherusziasz-tóba szakad, ahova a legtöbb megholt lelke érkezik, és miután a lelkek bizonyos meghatározott ideig itt maradtak, egyesek hosszabb, mások rövidebb ideig, ismét fel kell menniök, hogy élőlényként újraszülessenek. A harmadik folyó pedig e kettő között tör fel, és forrása közelében egy nagy, sok tűz égette helyre árad ki, és a mi tengerünknel nagyobb, fortyogva forró vízzel és iszappal telt tavat alkot; és innen indul körbe sárosan és iszaposan, s miután körülhömpölyögte a földet, máshova érkezik meg, s az Akherusziasz-tó túlsó szélét is érinti, de úgy, hogy nem keveredik el a vizével; s miután többször körbejárta a föld alatt, sokkal lejjebb torkollik a Tartaroszba. Ez az, amit Püriphlegethónnak neveznek,\* és ennek habjait vetik fel a lávafolyamok is, ahol feltűnnek a földön. És ezzel szemközt tör fel a negyedik, először egy rettenetes és vad helyre, mint mondják, és olyan a színe az egésznek, mint a lazúrkő, és sztüxinek hívják a vidéket, és a tavat is, amit a beleömlő folyó alkot, Sztüxnek. Miután a folyó itt belezúdult és szörnyűséges erőt merített a vízből, melybe alámerült, körülhömpölyögte a földet, és a Püriphlegethónnal ellenkező irányban haladva, az ellenkező irányból találkozik vele az Akherusziasz-tóban; és ennek a vize sem keveredik el semmivel, hanem ez is körbejárva, a Püriphlegethónnal szemben a Tartaroszba szakad; és ennek a neve, mint a költők mondják, Kókütosz.

LXII. Ha tehát mindez így van, mihelyt megérkeznek a halottak arra a helyre, ahova a daimónja vezérli mindegyiküket, először is ítélettel különválasztják, kik éltek szépen és jámborul, és kik nem. És akikről az derül ki, hogy közepesen éltek, azok az Akherónhoz vonulva és felszállva a nekik szánt ladikokra, eljutnak rajtuk a tóhoz, és ott laknak, és megtisztulva vétkeiktől, letöltve büntetésüket feloldozást nyernek, akik elkövettek valamit, és jótetteikért jutalmat nyernek, ki-ki a maga érdeme szerint; akik viszont orvosolhatatlannak bizonyulnak bűneik nagysága miatt, mert sok és nagy szentségtörést, vagy sok jogtalan és törvénszegő gyilkosságot követtek el, vagy más ehhez hasonló vétket, azokat őket megillető sorsuk a Tartaroszba veti, ahonnan soha többé nem jönnek fel. Akik pedig orvosolható, bár nagy vétkekkel vétkeztek, például felindultságukban valamilyen erőszakos cselekedetet követtek el apjuk vagy anyjuk ellen, és azután megbánva, másmilyen életet éltek, vagy más efféle módon lettek gyilkossá, azoknak is a Tartaroszba kell ugyan zuhanniok, de miután lezuhantak és egy évet töltöttek ott, felveti őket a hullám: az emberölésben vétkeket a Kókütosz irányába, az apjukat és anyjukat bántalmazókat pedig a Püriphlegethón irányába; amikor pedig tovasodorva az Akherusziasz-tóba érnek, ott kiáltoznak és hívogatják, ezek azokat, akiket megöltek, amazok meg, akiket bántalmaztak, s miután odahívták, esdekelve könyörögnek hozzájuk, engedjék őket kiszállni a tóba és fogadják be őket; és ha sikerül kikönyörögniök, ki is szállnak és kínjaik véget érnek, ha pedig nem, visszasodródznak a Tartaroszba és onnan a folyókba, és mindaddig így szenvednek, míg meg nem engesztelték azokat, akik ellen vétettek; mert ezt a büntetést rendelték számukra a bírák. Akikről pedig az derül ki, hogy különösen jámborul éltek, azok a földbeli helyekről kiszabadulva, mintegy börtönükből kikerülve, feljutnak a tiszta lakóhelyre, és a föld felszínén lakoznak. Akik pedig ezek közül a bölcsesség szeretete által kellőképpen megtisztultak, a testük nélkül élnek az

egész hátralevő időben, és még ezeknél is szebb lakóhelyekre érkeznek, melyeket világosan leírni nem is könnyű és az idő sem elég rá most.

LXIII. De már ezek miatt is, amiken itt végigfutottunk, meg kell tenni mindent, Szimmiaszom, hogy az erényt és az eszméletet elsajátítsuk életünkben; mert szép a díj és nagy a reménység.

Tehát erősködni, hogy csakugyan úgy van mindez, ahogy én elmeséltem, értelemmel bíró emberhez nem illő; azonban úgy vélekedni, hogy így vagy ilyenformán áll a dolog a lelkünkkel és lakóhelyeivel, ha a lélek, mint látjuk, halhatatlan, szerintem illő és érdemes megkockáztatni; mert szép ez a kockázat, és szinte varázsige-ként kell magunknak énekelnünk az ilyesmit; azért nyújtom én is már régóta ilyen hosszúra ezt az elbeszélést. De épp ezért bátran bizakodhat a lelke sorsára vonatkozólag az a férfiú, aki életében a többi gyönyörűséget,

a testhez tartozókat, és annak ékességeit, elküldte a jódolgukba, mert magától idegennek tartotta, s úgy vélekedett, hogy csak a bajait szaporítaná velük, ellenben a tanulásra vonatkozó

gyönyörűségekre törekedett, s a lelkét nem tőle idegen ékességekkel, hanem saját ékességével

ékesítve, a mértékletességgel, az igazságossággal, a bátorsággal, a szabadsággal és az igazsággal, így várja be a Hadészba teendő utazását, hogy útnak induljon, amikor szólítja az elrendelés. Ti pedig – szólt –, Szimmiasz, Kebész és a többiek, mindegyitek más-más időpontban fog útnak indulni; engem viszont már most szólít, ahogy egy tragikus költő mondaná, az elrendelés, és mindjárt itt az ideje, hogy fürdő után nézzek; mert jobbnak látom, ha megfürödve iszom ki a mérget, és nem csinálom munkát az asszonyoknak, hogy ne kelljen hullamosással bajlódniok.

LXIV. Szókratész e szavaira Kritón így szólt:

– Legyen, Szókratész; de hogyan rendelkez, mit bízol rájuk vagy rám, akár a fiúkkal, akár bármi mással kapcsolatban, mit tehetnénk, hogy leginkább kedvedre tegyünk?

– Amit mindig mondok, Kritón – szólt –, semmi újabbat; hogy ha törődtök saját magatokkal, akkor nekem is, az enyéimnek is és saját magatoknak is kedvére teszitek, amit tesztek, még ha most nem ígérnétek is meg; ha pedig nem törődtök saját magatokkal és nem

akartok mintegy a most és az előző időben elmondottak nyomán élni, akkor, még ha most nagyon buzgón és sok szóval ígérnétek is, akkor sem tennétek semmivel se többet.

– Tehát igyekezni fogunk – szólt –, hogy így tegyünk; és miképpen temessünk el?

– Ahogy akartok – szólt –, ha ugyan megkaptok, és nem csúszom ki a kezetek közül. – És szelíden mosolyogva és ránk nézve azt mondta: – Nem tudom meggyőzni, férfiak, Kritónt arról, hogy én ez a Szókratész vagyok, aki most beszélget veletek és elrendez mindent, amiről szó esett, hanem azt hiszi, hogy az vagyok, akit kis idő múlva hullának lát, s azért azt kérdezi, hogyan temessen el. És hogy én egy hosszas gondolatmenetet viszek itt végig, mióta már, arról, hogy ha kiiszom ezt a mérget, utána nem maradok tovább veletek, hanem fogom magam és elmegyek a boldogok örömeibe, azt, úgy látszik, azt hiszi, csak úgy mondom, hogy megvigasztaljalak titeket is meg egyúttal magamat is. Tehát kezeskedjetek értem Kritónnál – szólt –, és pedig épp ellenkező kezességgel, mint ahogyan ő kezeskedett értem a bírák előtt. Mert ő arról kezeskedett, hogy biztosan itt maradok; ti pedig arról kezeskedjetek, hogy biztosan nem maradok itt, miután meghaltam, hanem fogom magam és elmegyek, – hogy Kritón könnyebben viselje el, és ne riadozzon, amikor látja, hogy a testemet akár elégetik, akár földbe temetik, mintha valami szörnyűség történe velem, és ne mondja a temetésen, hogy Szókratészt ravatalozza fel, vagy kíséri ki, vagy temeti el. Mert vedd tudomásul –

mondta –, drága jó Kritónom, hogy amit nem szépen mond az ember, az nem csupán magában

véve helytelen, hanem a lelkeknek is árt. Hát fel a fejjel, bizakodj és mondd azt, hogy a testemet temeted el; és temesd úgy, ahogy jólesik, és a leginkább illőnek tartod.

LXV. Így szólván, valamilyen kamrába indult, hogy megfürödjön, és Kritón követte őt, nekünk pedig meghagyta, hogy várjunk ott. Tehát vártunk, a mondottakról beszélgetve egymással, és újból megvizsgálva azokat, majd pedig ismét azt tárgyaltuk, mekkora csapás ér bennünket, s valósággal úgy éreztük, hogy szinte apánkat elvesztve, árván kell leélnünk hátralevő életünket. Miután pedig megfürdött és odavitték hozzá a gyerekeit – mert két kicsiny fia volt és egy nagy –, és a családjabeli asszonyok is eljöttek, s miután Kritón jelenlétében beszélgetett velük és rendelkezett, ahogy akart, elküldte az asszonyokat és a gyermekeket, ő maga pedig átjött hozzánk. És már közel volt a napnyugta, mert sok időt töltött odabent. Amikor pedig megfürödvé bejött, leült és már nem sokat beszélgetett azután. És jött a tizenegyek szolgálója, és, megállva mellette, így szólt:

– Szókratész, tőled biztosan nem fogom azt tapasztalni, amit másoktól tapasztalok, hogy haragusznak rám és átkoznak, amikor hírül hozom, hogy az arkhónok parancsára ki kell a mérget inniok. De téged én másmilyennek ismertelek meg ebben az időben, a legnemesebb és legszelídebb és legjobb férfiúnak mindazok közül, akik valaha is ide kerültek, és ezért most is jól tudom, hogy nem rám haragszol, mert tudod, hogy kik az okai ennek, hanem órájuk. Most pedig, hiszen tudod, hogy milyen hírrel jöttem, ég áldjon, és próbáld a lehető legkönnyebben elviselni, ami elkerülhetetlen.

És könnyekre fakadva megfordult és elment. És Szókratész felnézve rá így szólt:

– Téged is ég áldjon, és meg fogjuk tenni. – És nyomban így szólt hozzánk: – Milyen tisztességes ember; eljárta hozzám az egész idő alatt és gyakran beszélgetett velem, és a lehető legjobb ember volt, és most is, milyen szépen megsirat. No de most, Kritónom, fogadjunk szót neki, és hozza be valaki a mérget, ha már megdarálták; ha pedig nem, darálja meg az az ember.

És Kritón így szólt: – De én úgy látom, Szókratész, a nap még a hegyek fölött áll, s még nem merült alá. És azt is tudom, hogy mások is jóval később isszák meg, mint amikor hírül hozzák nekik a parancsot, és előbb jóízűen esznek és isznak, és egyesek még együtt is vannak azokkal, akiket megkívánnak. Azért ne siess egy csöppet se; mert még ráérsz.

És Szókratész így szólt:

– Természetes, Kritónom, hogy azok, akikről te beszélsz, így tesznek, mert úgy gondolkoznak, hogy nyernek vele valamit, ha így tesznek, és az is természetes, hogy én nem

teszek így: mert én úgy gondolkozom, hogy nem nyerek vele semmit, ha kicsit később iszom ki, és csupán neveléses lennék saját magam előtt, ha tapadnék az élethez és takarékoskodnék azzal, amiből már semmim nincs. Menj hát – szólt –, fogadj nekem szót és ne tégy másként.

LXVI. És Kritón ennek hallatán intett a közelben álló fiúnak. És a fiú kiment, és hosszabb idő elteltével jött vissza, azzal, akinek át kellett adnia a mérget, amit már megdarálva hozott egy kehelyben; Szókratész pedig, amikor megpillantotta azt az embert, így szólt:

– Legyen; mondd, jóember, mert te értesz ezekhez a dolgokhoz, mit kell csinálni?

– Semmit – szólt –, csupán körbejárni, rögtön azután, hogy megittad, míg el nem nehezülnek a lábaid, s azután lefeküdni; és így magától fog hatni.

És ezzel átnyújtotta Szókratésznek a kelyhet. És az átvéve, nagyon derűsen,

Ekhekratészem, anélkül, hogy remegett volna, és arcszíne vagy vonásai elváltoztak volna, csupán a maga szokott módján, bikatekintettel alulról felfelé nézve arra az emberre, így szólt:

– Mi a véleményed, loccsanthatunk-e ebből az italból áldozatul valakinek? Lehet vagy nem



lehet?

– Annyit darálunk meg, Szókratész – szólt –, amennyit a kiiváshoz elegendőnek tartunk.  
– Értem – mondta ő –, de imádkozni az istenekhez lehet és kell is, hogy szerencsés legyen az átköltözés innen oda; imádkozom is érte, és bár így lenne.

És nyomban e szavak után szájához vitte és nagyon könnyedén és készségesen kiitta. És a legtöbben közülünk eddig a pillanatig nagyjából vissza tudták tartani könnyeiket, de amikor láttuk, hogy issza, és hogy már kiitta, tovább már nem, és nekem is szakadtak a könnyeim feltartóztathatatlanul, úgyhogy arcomat elrejtve sirattam magamat: mert nem őt, hanem saját balsorsomat, hogy egy ilyen férfiút, ilyen barátot kell elvesztenem. Kritón pedig még előbb, mint én, mert nem bírta visszatartani könnyeit, félrehúzódott. Apollodórosznak pedig már előzetesen is szüntelenül omlottak a könnyei, s most felüvöltve, hangos jajveszékélésben tört ki, és mindenkit megrendített a jelenlevők közül, csak magát Szókratészt nem. Ő pedig így szólt:

– Mit műveltek, ti fura emberek! Hiszen én éppen azért küldtem el az asszonyokat, hogy ne csapjanak ilyen lármát; mert azt hallottam, áhítatos csendben kell meghalni.

Csillapodjatok

le már, és embereljétek meg magatokat.

És mi, amikor ezt hallottuk, elszégyelltük magunkat és visszafojtottuk könnyeinket. Ő pedig körbejárt, és azután, amikor, mint mondta, elnehezültek a lábai, lefeküdt, hanyatt, mert azt parancsolta az az ember; és meg is tapogatta az, aki a mérget átadta, és időnként megvizsgálta a lábfejét és a lába szárát, s azután erősen megnyomva lábfejét megkérdezte, érzi-e; és ő azt mondta, nem; és azután megint a lábikráit: és így felfelé haladva mutatta nekünk, hogyan hül ki és merevedik meg. És újból megérintette, és azt mondta, hogy ha majd a szívéhez ér, akkor távozik el. Tehát az alsóteste már csaknem egészen kihült, és felfedve arcát, mert el volt takarva, azt mondta, és ezek voltak az utolsó szavai:

– Kritón – szólt –, egy kakassal tartozunk Aszklépioszknak;\* adjátok meg, és el ne

mulasszátok.

– Úgy lesz – szólt Kritón –, de gondolkozz, hátha van más mondanivalód is.

Erre a kérdésére már semmit sem válaszolt, hanem kis idő múlva megrándult, és az az ember fölfedte őt, és szeme már fennakadt; Kritón pedig, amikor ezt látta, lezárta a száját és szemét.

LXVII. Ez volt a vége, Ekhekratészem, a barátunknak, a férfiúnak, aki, elmondhatjuk, minden ember közül, akikkel valaha is találkoztunk, a legderekabb volt, és egyáltalán, a legokosabb és a legigazságosabb.